

Historie a současnost obcí mikroregionu

M e z i l e s í

Petr Šorm

Tuto brožuru vydalo občanské sdružení Area viva

Sdružení pro Ekologii & Zemědělství

2004

Obsah

Charakteristika	1
Pravěk	6
Středověk	12
Rybníky	16
Do roku 1848	18
19. století	21
Dvacáté století	28
Vesnice	34
Vesnický dům	35
Zvyklosti	36
Lidová strava	41
Vsi mikroregionu	
– Běrunice	43
– Běruničky	44
– Slibovice	44
– Velké Výkleky	45
– Vlkov nad Lesy	46
– Dlouhopolsko	46
– Chotěšice	48
– Břístev	49
– Malá Strana	50
– Nová Ves	50
– Nouzov	51
– Chroustov	52
– Dvořiště	53
– Kněžice	53
– Osek	55
– Dubečno	56
– Kněžičky	56
– Sloveč	58
– Kamilov	59
– Stříhov	59
Soupis použité literatury	62
Poznámky	65

Charakteristika

Mikroregion Mezilesí leží na Středolabské tabuli v severovýchodní části okresu Nymburk, mezi sídly Městec Králové, Nový Bydžov a Kopidlno. Území o celkové rozloze 8 872 ha je převážně rovinaté až mírně zvlněné, stoupající od Břístve (206 m. n. m.) na východ ke Chroustovu (298 m. n. m.), na jih ke Kněžičkám (224 m. n. m.) a na jihovýchod k Vlkovu nad Lesy (274 m. n. m.).

Jedná se o oblast klimaticky mírně teplou, s průměrným ročním srážkovým úhrnem přibližně 600 mm a průměrem ročních teplot +8 °C. Jde o intenzivně zemědělsky využívanou oblast, řepařsko pšeničného podtypu, s hlubokými úrodnými půdami hnědozemě a černozemě. Plochu pokrývají ve značných mocnostech usazeniny svrchního turonu a coniaku, v podloží se vyskytují slínové a vápenité jílovce. Spodní voda je mnohdy minerálního charakteru, najdeme zde tzv. vody hořké, sírano-sodného nebo sírano-hořečnatého složení.

Většina zemědělských ploch je zorněna, podíl trvalých travních porostů je velmi nízký – tvoří je většinou více či méně souvislé luční doprovody vodních toků. Ovocné sady jsou extenzivní povahy a jsou umístěny uvnitř nebo na hranicích sídel.

Území mikroregionu je odvodněno Štítarským, Záhornickým a Smíchovským potokem a spadá do povodí řeky Mrliny. Mělká údolí, ze kterých svádějí vodu tyto potoky, jsou prostoupena rozsáhlou sítí odvodňovacích kanálů, upravujících vláhové poměry v půdě po více než 80 let (území má dlouholetou tradici pěstování cukrovky). Nachází se zde řada vodních nádrží akumulárního charakteru, z nichž nejvýznamnější je Dlouhopolský rybník a soustava rybníků u Nouzova. Kromě zadržovacího významu mají tyto rybníky též vysokou estetickou hodnotu v krajině. Za hranicemi oblasti je největší vodní nádrž v okolí – Žehuňský rybník.

Ekologická stabilita krajiny není příliš vyrovnaná. Převažují nestabilní plochy (orná půda). Maloplošné sady na krajích sídel a travnaté doprovody vodních toků tvoří řídkou osnovu stabilnějších ploch, ne zcela propojenou. Ekologicky nejstabilnější částí krajiny jsou lesní plochy, které leží v jeho hraniční oblasti.

Mikroregion leží mezi třemi velkými lesními masivy – na východě je to pás Žlunického polesí, Oseckého lesa, Skochovického lesa, Smrčí a Spáleného lesa, na západě pás Rožďalovicko-Záhornického lesa, na jihu je to Žehuňská obora. Žlunické polesí je přírodní památkou, Žehuňská obora je národní přírodní rezervací. Lesy jsou převážně listnaté, nejtypičtější jsou v naší oblasti původní habrové doubravy, s malým podílem nepůvodního smrku. Všechny lesní porosty jsou hospodářsky využívány. Dále se zde (hlavně v žehuňské oboře) vyskytují teplomilné doubravy se svým specifickým složením keřového a bylinného patra. Kromě nich je v krajině rozptýleno několik malých remízků. Rozptýlenou zeleň v krajině doplňují nesouvislé aleje ovocných stromů podél silnic a zbytky potočních doprovodů, což se promítá do ekologické stability krajiny i do jejího obrazu.

V mikroregionu je celkem pravidelně rozmístěno 22 poměrně kompaktních sídel venkovského typu, Kněžice se sídly Dubečno a Osek; Chroustov se sídlem Dvořiště;

Chotěšice se sídly Břístev, Malá Strana Nouzov, Nová Ves; Sloveč se sídly Střihov, Kamilov; Běrunice se sídly Běruničky, Velké Výkleky, Vlkov nad Lesy, Slibovice; Kněžičky se sídly Kopičák, Obora; Dlouhopolsko. Volně v krajině není roztroušena prakticky žádná výstavba. Žije zde 2 831 obyvatel (2002), průměrný počet na jednu obec je 406 trvale bydlících osob. Jejich vzdálenost se pohybuje od 1 do 3,5 km, tudíž jde o středně urbanizované venkovské území. Sídla jsou propojena udržovanými silnicemi II. a III. třídy, jižní částí prochází důležitá silniční dopravní tepna Praha – Hradec Králové.

Oblast je představitelem agrárního středočeského typu sice s omezenými předpoklady, ale s možnostmi, vyplývajícími z místních podmínek a záměrů. V minulosti byla vybudována hustá síť zemědělských středisek, která navazovala na historickou tradici. V důsledku útlumu zemědělství po roce 1989 značná část zemědělské výstavby nefunguje a chátrá. Nejdůležitějším nositelem zemědělské výroby a hlavním zaměstnavatelem jsou zemědělské akciové společnosti a družstva vlastníků. Zastoupení soukromých individuálně hospodařících zemědělců je nízké a nemá zásadnější vliv na zaměstnanost obyvatelstva i tvorbu krajiny.

V posledním desetiletí nastalo mírné oživení v sektoru drobných služeb. Nachází se zde však pouze 3 podniky místního průmyslu, které vytvářejí část pracovních příležitostí. Zbývající živnosti a podniky mají charakter menších, často rodinných řemeslnických dílen. Z nich nejvíce se specializuje na dřevovýrobu, další pak na kovovýrobu. Převážná část ekonomicky aktivních obyvatel dojíždí za prací do Městce Králové, Chlumce nad Cidlinou, Nového Bydžova, Nymburka, Poděbrad, Kopidlno, Mladé Boleslavi, Jičína a také až do Prahy. Nezaměstnanost obyvatelstva je na průměrných hodnotách okolních oblast, tj. 2 – 3 % z ekonomicky aktivních osob.

Mezi silné stránky oblasti patří stabilizovaný počet obyvatelstva, fungující zemědělské obhospodařování krajiny a lesní hospodářství, začatá obnova a doplnění technické infrastruktury (budování vodovodů, plynovodů), blízkost center lokální vybavenosti (Městec Králové, Nový Bydžov, Kopidlno), blízkost center ekonomického rozvoje (Poděbrady, Kolín, Nymburk, Jičín) i nadějně podmínky pro rozvoj některých forem agroturistiky.

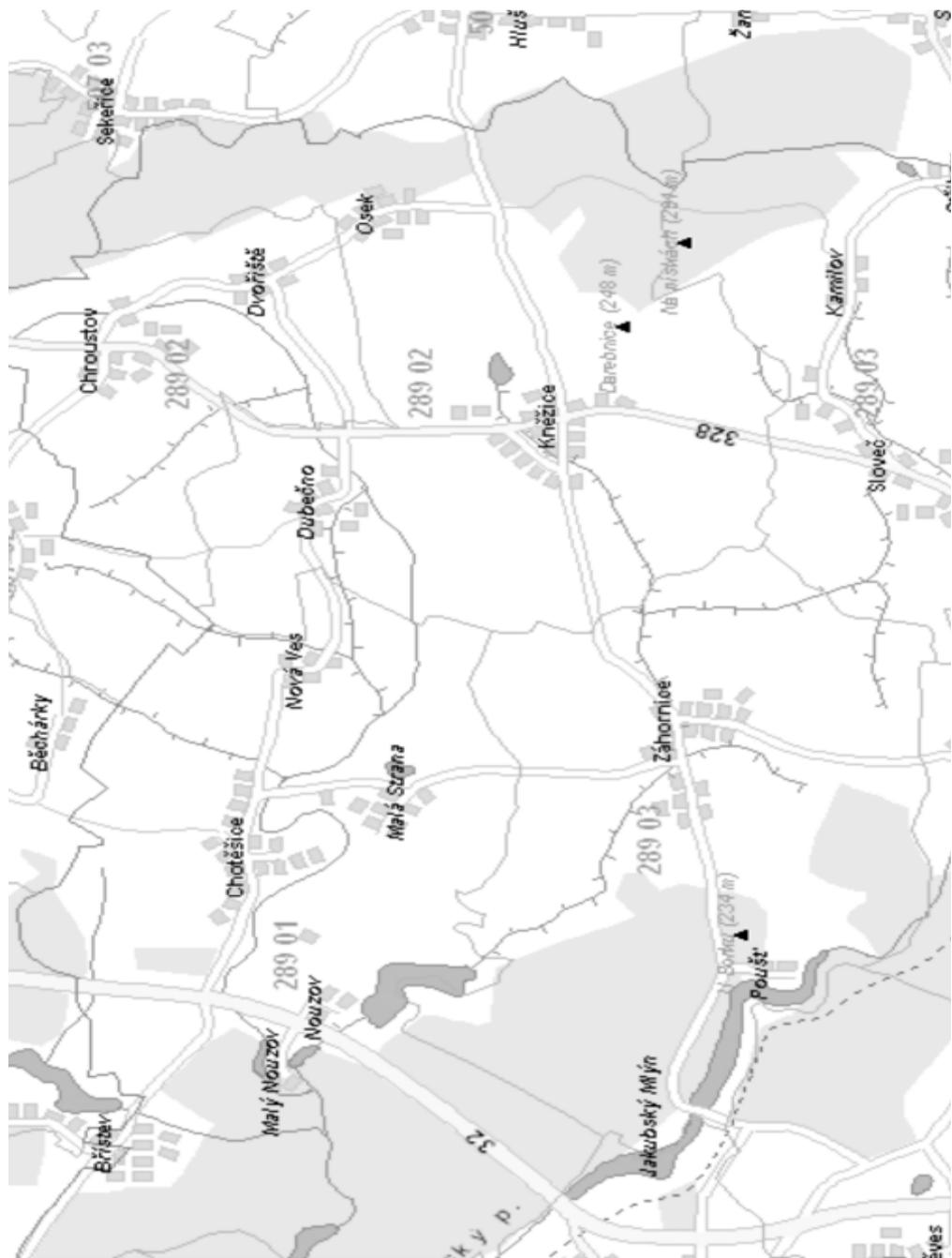
Mikroregion Mezilesí není představitelem oblasti s rozvinutým cestovním ruchem a intenzivně rekreačně využívanou krajinou. Je to dáno charakterem krajiny a relativním nedostatkem atraktivních památek. S výjimkou Dlouhopolska jím neprocházejí značené turistické stezky. Krajinářsky nejhodnotnějšími partiemi jsou rybníčanolesnaté okolí Břístve, Nouzova a Dlouhopolska, lesnatá krajinná vyvýšenina Vlkova nad Lesy a lesnaté okolí Chroustova, Dvořiště a Oseka, kde je také soustředěno nejvíce objektů individuální rekreace (upravených chalup). Pro tuto formu rekreace je též využívána část obytného fondu ostatních sídel. Stávající rybníky mají většinou hospodářský význam a nelze je využít pro koupání.

Z památkově chráněných objektů stojí za pozornost především venkovské kostely v Chotěšicích, Chroustově, Kněžicích, Slovči, Vlkově nad Lesy a Běrunicích a také

bývalý lovecký zámeček ve Vlkově nad Lesy a panská výstavba v Oboře - obě tyto lokality jsou však v soukromé držbě a veřejnosti uzavřené.

Oblast má značné předpoklady pro rozvoj agroturistiky ve výše uvedených lokalitách, kde je množství nevyužitých zemědělských objektů, adaptovatelných pro potřeby těchto aktivit. Pro cykloturisty jsou dostupná sídla Městec Králové, Nový Bydžov, Kopidlno nebo Dymokury a jejich okolí, vše za předpokladu vybudování základní infrastruktury a informatiky pro tuto činnost. V omezené míře je možno rozvíjet i sportovní a rekreační jezdeckví.

Region však zároveň trpí tím, že vysoké procento obyvatelstva dojíždí za prací, vzděláváním a lékařskou péčí, a proto jsou některé skupiny obyvatelstva (děti, senioři) značně závislé na hromadné veřejné dopravě. Přes intenzivnost zemědělské výroby je dalším nedostatkem i skutečnost, že až na výjimky zde neexistují provozy na zpracování zemědělských produktů. Život v mikroregionu výrazně ovlivňuje stav infrastruktury, tj. zdravotnictví, školství, spoje (pošta), hromadná doprava, energetické, vodovodní a kanalizační sítě. Chybějící zdravotní péči zabezpečují jednotlivá zařízení v Městci Králové, Poděbradech, Novém Bydžově a Dymokurech, do školy dojíždí děti do Běrunic, Kněžic, Městce Králové a Dymokur. Poštovní úřady, obsluhující mikroregion, jsou v Běrunicích, Kněžicích, v Dymokurech, Rožďalovicích a Městci Králové.

Mapa mikroregionu Mezilesí a okolí

PRAVĚK

První člověk se na území mezi Mrlinou a Cidlinou objevil v mladší době kamenné, v neolitu. Změna klimatu a růst populace vedly naše dávné předky k hledání dalších způsobů obživy. V neolitu dochází k jednomu z největších převratů v dějinách lidstva. Člověk přestává být cele závislý na přírodě a vedle sběru a lovu se součástí jeho obživy stává pěstování semenonosných trav. V našich zemích dochází k tzv. neolitické revoluci v průběhu druhé poloviny 6. tisíciletí př. Kr. První zemědělci začali obhospodařovat především úrodné říční náplavy a kvalitní sprašové půdy a záhy dovedli využít k primitivnímu zemědělství i zdejší příznivé přírodní a klimatické podmínky. Zdejší obyvatelé se stěhovali a usazovali na nejlepší (a nejlehčí) půdy, na kterých žďářili lesní porosty a zakládali pole, obdělávaná kopaničářským způsobem. Po vyčerpání půdy byli rolníci nuceni hledat jiné místo, s čímž bylo spojeno i celé přesídlení osady. Spotřeba půdy byla veliká a prostoru nebylo relativně mnoho, proto se po delší době rody jedné osady vracely na totéž místo. Pěstovala se především pšenice, ale i proso a ječmen. K obdělávání půdy se pravděpodobně užívalo dřevěných a parohových nástrojů a některých typů plochých provrtaných motyk (Dvořiště, Kněžice).

Těžce získaná půda dávné zemědělce k sobě připoutala. Z neolitu už máme stopy po prvních obydlích – po domech kúlové konstrukce, vyplétaných proutím a omaza-

Obr. 1: Kříž Na Kostelíku u Chroustova

ných hlínou. Objevují se nové druhy kamenných nástrojů z měkkých materiálů, schopných broušení, jako byly sekerky s vyvrtanými otvory (Břístev), kopytovité klíny na opracování dřeva (Dubečno, Dvořiště, Chroustov) nebo primitivní kamenné šperky. Z této doby jsou známy první pokusy o výrobu látek a vypalované hliněné nádoby, jehož bylo třeba na uchování potravin. Nejstarší nádoby, připomínající tykvovité plody, někdy i s jednoduchou lineární výzdobou, se stávají významnou datovací pomůckou. Ze zdejší oblasti je známa především z nálezů z lokalit na Stříhově nebo v Chroustově.

Po neolitu přichází pozdní doba kamenná – eneolit (cca 3.700 - 2.300 př. Kr.), doba plná proměn - celá tehdejší Evropa se dala do pohybu. Vystřídala se zde v té době řada různorodých kultur (k. nálevkovitých pohárů – Běrunice, Dlouhopolsko, Chroustov, Kněžičky, Nouzov, Velké Výkleky, v mladším eneolitu lidu se šňůrovou keramikou - Chroustov), charakterizovaných zejména rozmanitými tvary a výzdobou své keramiky. V eneolitu se začíná obdělávat půda pomocí orby. Velký posun znamenala i úspěšná domestikace zvířat (nálezy kostí zdomácnělého turu, vepře, ovce nebo kozy). Dřevěný hák a využití tažné síly dobytka se datuje právě do období eneolitu. Sklizeň obilí se prováděla pomocí srpů, což byla ohnutá dřeva se vsazenými pazourkovými čepelkami. Zemědělci mleli na mouku na ručních drtidlech z kamene. Lov jako zdroj obživy ustoupil do pozadí a určitý význam měl říční rybolov.

Dochází k diferenciaci společnosti, rozvíjí se směna místní i dálková, začíná se používat první kov – měď, a to nejen na výrobu drobných ozdob, ale i nástrojů a zbraní. Postupně zaniká matriarchát a vytváří se patriarchální velkorodiny, což je vidět i ve struktuře tehdejších sídlišť. Vedle starších zemědělských osad jsou známa také výšinná opevněná sídliště (Osek). Ekonomický a společenský vývoj pak klidně pokračoval přes dobu bronzovou (po r. 2300 př. Kr.) až do konce starší doby železné (přelom 5. a 4. stol. př. Kr.).

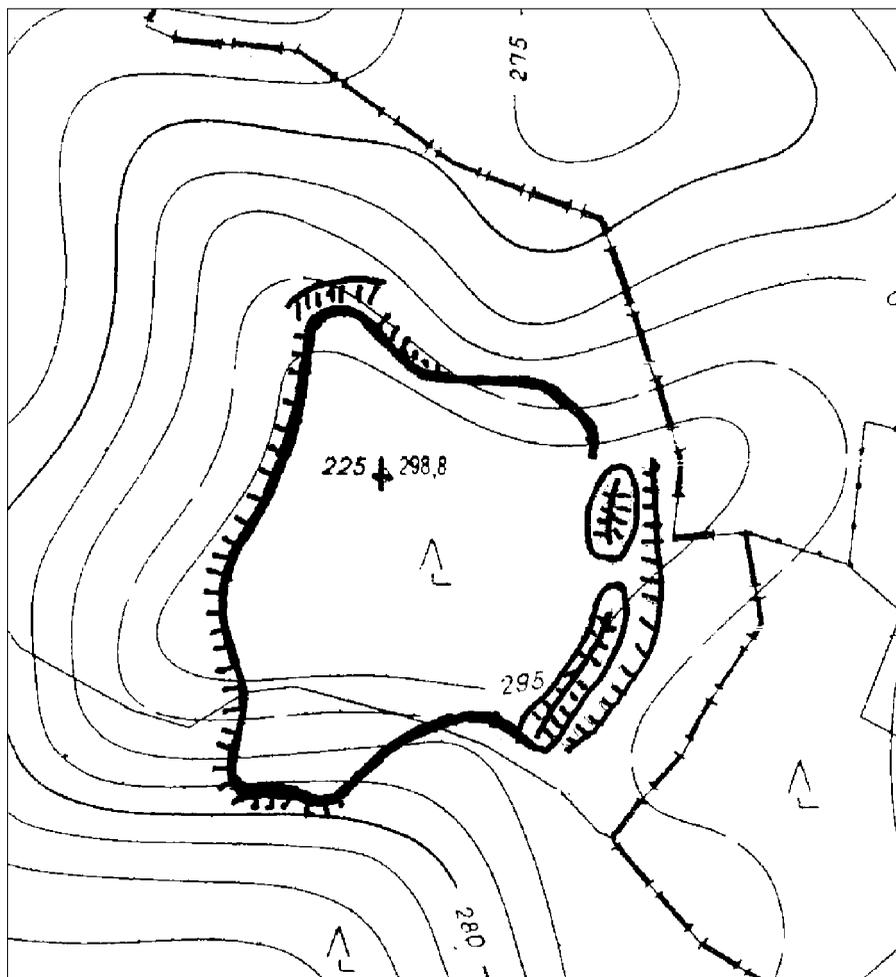
Na počátku doby bronzové je doložena známá zemědělská kultura únětická (Osek), zaměřená hlavně na specializovanou rostlinnou výrobu. Současně se rozvíjela některá odvětví, hlavně výroba keramiky, předmětů z kostí a parohů a těžba a zpracování kovů, bronzu. Svědectvím o sociálně rozvrstvené společnosti v té době je především zachovaná výbava v hrobech „skrčenců“ – typické koflíky a sekerky (Dlouhopolsko).

Významná epocha tohoto území začíná na rozhraní 2. a 1. tisíciletí př. Kr., kdy se zde usídlil lid popelnicových polí s kulturou lužickou. Zanechal po sobě i ve zdejším kraji rozsáhlá pohřebiště s žárovými hroby a hromadné nálezy zlatých nebo bronzových předmětů. Tento široce rozvětvený lid, který se zabýval zemědělstvím s převahou rostlinné výroby také uměl dovedně zpracovávat bronz. Dokumentují to četné nálezy bronzového nářadí, zbraní i šperků, z nichž některé byly zlaté. Mezi nejvýznamnější patří nález čtyř zlatých svitků ve tvaru osmičky a dvou zlatých spirál z Chotěšic. Zhotovovaly se nejen kovové předměty, ale i umělecky ztvárněná keramika jako kuriózní zoomorfní nádoby, užívané zřejmě ke kultovním účelům.

V první polovině 1. tisíciletí př. Kr., v závěru doby bronzové a v době halštatské, postupuje plynule vývoj lidu popelnicových polí i kultur do tohoto okruhu spadajících.

Nejzřetelněji se zde uplatnila kultura knovízská (keramika z Chotěšic) s výraznou společenskou diferenciací, projevující se zejména ve svém závěrečném období v inventáři hrobů. Do závěru doby halštatské spadají také první pokusy s použitím železa jako náhražky za stále ubývající bronzovou surovinu. Pohřebiště s bohatě vybavenými i prostými žárovými hroby jsou svědky životní úrovně této prosperující společnosti.

V době bronzové a halštatské produktivita zemědělství vzrostla. K pěstovaným plodinám přibyl v době železné oves, žito, koňský bob, hrách a čočka a jiné plodiny se podstatně rozšířily. Obilí se žalo bronzovými srpy, drtílo na ručních znotěrkách a ukládalo v zásobních nádobách.

Obr. 2: Nákres hradiště v Chroustově

V době laténské se poprvé oralo malou symetrickou železnou radlicí a žatva se prováděla nejen železnými srpy, ale i kosami, svařenými ze železa a ocele. Sklizené obilí se semílalo na ručně poháněných rotačních mlýnech. Tento pokrok nasvědčuje tomu, že výrazně vzrostla produktivita rolnické práce, neboť zemědělská produkce musela uživit i nezemědělské obyvatele četných vznikajících hradišť. Výjimečným, i v oblasti středních Čech, je pak relativně nevelký hradištní komplex o rozloze 150 x 200 m v lokalitě Na Kostelíčku mezi Osekem a Chroustovem. Rozkládá se na přírodní ostrožně, jejíž východní svah byl jen nevýrazně upraven. Zbývající strany pak obepíná uměle vybudovaný mohutný val, který převyšuje okolní terén o 2,5 až 4 metry. Na západní straně je val dokonce dvojitý, v něm pak patrná i vstupní brána na akropoli hradiště. Většinu nálezů můžeme zařadit do pozdně halštatského období (6. - 5. století př. Kr.).

Použití železa se plně rozvinulo teprve v následující době laténské (4. - 1. stol. př. Kr.), kdy na místo původního lidu popelnicových polí nastoupili první historičtí obyvatelé Čech Keltové, charakterizovaní tzv. plochými kostrovými hroby. Keltové sídlili v mohutně opevněných střediscích s řemeslnou výrobou téměř městského charakteru, v tzv. oppidech (jedno z nich se zřejmě rozkládalo i na nedalekém Oškobrhu), dokonale zvládli kovářské a kovolijecké techniky, kování železných mečů (Chotěšice, Sloveč), radlic, kos, kladiv, nůžek. Železo se stalo obecně rozšířeným kovem zejména díky jeho výrobě v malých hliněných pecích. Keltové zvládli také různé dosud neznámé šperkařské techniky, výrobu náramků a nánožníků (Chotěšice, Nový Dvůr u Sloveče) i korálů z barevného skla a křišťálu (Chotěšice) a jako první u nás zhotovovali keramiku na rychle se točícím hrnčířském kruhu (např. nálezy ve Stříhově). Také první jako u nás razili vlastní stříbrné a zlaté mince (duhovky) a obilí mleli pomocí rotačních kamenných mlýnků.

V 1. století př. Kr. skončila expanze Keltů a jejich svaz se začal rychle rozpadat pod tlakem germánských kmenů. Kolem změny letopočtu Germáni vyhnali nebo převrstvili původní obyvatelstvo, včetně posledních zbytků keltského etnika a usadili se i v tomto kraji na další čtyři staletí. Protože jde o období silného vlivu římského impéria na sousední germánské kmeny, říká se mu zkráceně doba římská. Noví obyvatelé jednak navázali na tradice předchozího keltského osídlení a také byli v čilém styku s provinciální římskou kulturou. O úzkých kontaktech s římskou říší i o vyspělosti místní řemeslné produkce nám svědčí četné nálezy (bronzová nádoba z Vlkova, nádoby, meč, kopí a štítová puklice z hrobu v Oseku, bronzová ostruha nebo zlomek picího rohu ze Stříhova, dvojitá bronzová spona z Kněžic i četné zlomky keramiky z různých lokalit). Zemědělství v germánském období zůstávalo nadále nejdůležitějším výrobním oborem, ale jeho technika se spíše zjednodušila, než zdokonalila. Germánští obyvatelé pěstovali tehdy všechny známé druhy obilí. Ale ani zásah vojensky organizovaných germánských kmenů nebyl trvalý.

Celé 5. a 6. století našeho letopočtu bylo obdobím tak neklidným, že se nazývá stěhování národů. Po roce 375, pod tlakem nomádských Hunů, se i germánské kmeny daly do pohybu Evropou. Směrem na západ se v této době pohybovali také turkotarští kočovníci, Avaři, a ovlivnili tím stěhování slovanských kmenů z východních

Obr. 3: Náves v Oseku

oblastí do Evropy. Přesuny celých etnik vedly nakonec k zániku západořímské říše v roce 486. Poměry v tehdejší Evropě byly tak složité, že i na našem území se mohou jen s výhradami určitě skupiny archeologických památek připisovat jednotlivým kmenům.

Pro vývoj naší oblasti je nejpodstatnější skutečnost, že se tu od 6. století historicky začali uplatňovat Slované. První jejich projevy v hmotné kultuře nejsou příliš bohaté a četné. Byli to zemědělci s poměrně vyspělou rostlinnou výrobou, pěstovali pšenici, proso, ječmen, žito, chovali prasata, dva druhy skotu, psa, vzácněji podle nalezených kostí koně a drůbež. O vyspělém zemědělství svědčí užívání asymetrické radlice k orbě a ukládání obilí v hlubokých podzemních zásobnicích.

Historickým mezníkem ve vývoji Slovanů byl závěr 7. století. Po konečném odražení Avarů se stávali jedinými pány v zemi, když předtím asimilovali poslední zbytky germánského obyvatelstva. Trvale se usídlili v centrálních oblastech a budují si opevněná sídliště, podle nichž se celý tento úsek jejich vývoje se označuje dobou hradištní (600-1050). V místě téměř každé současné obce v naší oblasti, nebo v jejím nejbližším okolí, můžeme zjistit stopy nějakého slovanského sídliště. Česká kotlina byla rozdělena mezi jednotlivé kmeny, zdejší oblast byla hraničním pásmem mezi knížectvími Charvátů (ovládali severovýchodní část Čech) a Zličanů (sídlili ve východních partiích středních Čech). Postupná koncentrace osídlení do oblasti při Labi a hlavně kolem soutoku Labe s Cidlinou souvisí pak bezprostředně se vznikem a existencí slavníkovského knížectví s centrem v Libici nad Cidlinou, pod jejichž správou spadala i naše oblast.

Pro osudy zdejšího kraje byla velmi významná její poloha nedaleko polské (kladské) cesty – hlavní zemské stezky směřující z Čech do Polska. Její obyvatelé žili

v polozemnicích, výjimečně nadzemních domech s kůlovou a srubovou konstrukcí, užívali zásobních jam ke skladování obilí a potravin. Po pádu slavníkovské Libice 28. 9. 995 se oblast stala součástí přemyslovské državy a byla spravována kastelány dosazovaných sem přemyslovskými knížaty. V průběhu 12. století byla správa župy přenesena na nedalekou Havraň.

V slovanském období prošlo zemědělství výrazným vzestupným vývojem. V nejstarším období bylo používáno železné nářadí, silážní jámy a rotační žernovy. Po vzniku sítě hradišť asi od poloviny nebo konce 7. století vznikala stálá sídla a s nimi i určitý zemědělský systém a patrně se již hospodařilo na stálých polích. Orba se prováděla rádlím s železnou radlicí (od 9. století také asymetrickou) a s krojidlím. Vysévaly se všechny základní obilniny, přičemž značný význam mělo proso a také se začínají pěstovat i píce (např. vikev). Při žnících se používal železný srp. Krátká kosa byla určena spíše na sekání trávy na všech příhodných místech. Výnosy v obilnářství byly dostatečné při normálním průběhu jak k výživě obyvatelstva, tak k zajištění příštího osevu. Ke skladování obilí se téměř výhradně používaly speciální hruškovité zásobní jámy. Zde bylo možno uchovat obilí pro případ neúrody nebo nepřátelského vpádu. Většina obilí vyhrazeného pro potravu, se mlela na rotačních pískovcových nebo svorových mlýncích (žernovech). Chov dobytka v tomto období byl přirozeně důležitou složkou celkového hospodářství, lov a rybolov byly jen doplňkovým zdrojem obživy.

Středověk

K výrazné proměně zdejší krajiny došlo během 12. a 13. století, kdy bylo v okolí vysazeno množství vesnic a zdejší krajina se tak stala vysoce produkční zemědělskou oblastí.

Ke konci 1. tisíciletí dosáhl vývoj zemědělské techniky kvalitativně vyšší úrovně. Základem zemědělské výroby se stal extenzivní zemědělsko-výrobní systém zvaný trojhonný (třístranný, trojpolní). Úhorová soustava trojhonného hospodaření se postupně vyvíjela z přílohového hospodaření (zhruba od 7. do 13. století), kdy začaly působit vzrůst počtu obyvatelstva a vyčerpání vhodných ploch pro kultivaci při tehdejších možnostech techniky. Plně se prosadil přibližně ve 13. století.

Princip trojhonného hospodaření spočíval v tom, že se veškeré polnosti rozdělily na tři části, jejichž velikost nemusela být stejná, záleželo na zásobách hnoje, osiva aj. Na první části se zasely jařiny, na druhé ozimy a třetí část ležela ladem (úhor). Obdělávání polí se opalovalo v pravidelném cyklu (opakuje se jednoletý úhor na témž pozemku vždy za 2 roky) a podřizovali se mu všichni hospodáři ve vsi.

Důležité místo v rozvoji výrobních sil v zemědělství zaujímá v období vrcholného feudalismu rozšiřování zemědělské půdy přibíráním nových ploch do kultivace kolonizací vnitrozemských a pohraničních hvozdu i rozšiřováním osevních ploch existujících již vesnic. Do konce 12. století probíhala tzv. vnitřní kolonizace, která byla dílem domácího obyvatelstva. Feudálové poskytovali poddaným za obdělávání ladem ležící půdy výhody ve formě tzv. lhot. Dochází ke žďáření rozsáhlých lesů a jejich místě pak vznikaly nové vsi. Některá jména těchto sídel dodnes jsou připomínkou původního lesního krytu (Dubečno, Břístev).

K obdělávání půdy se používala oradla, pluh a rádlá (se symetrickou nebo asymetrickou radlicí), do kterých byla zapřahána tažná zvířata pomocí jha, převážně hovězí dobytek. Koně byli zapřaháni do pluhů již pomocí chomoutů. Z obilnin se pěstovala pšenice, žito, ječmen, oves, proso, z luštěnin hrách a čočka. Běžně se pěstoval len a konopí. K sečení obilí se používaly srpy s hladkým nebo zoubkovaným ostřím a sklizené obilí se vymlátilo cepem. Obilí se mlelo na ručních žernovech, později v mlýnech, nejčastěji vodních.

Převládnutí pluhu a trojhonného systému v období pozdního středověku přivedlo podstatně lepší obdělávání půdy a záměrné hnojení. Největší péče je věnována úhoru. Po úhoru se sely nejnáročnější plodiny (ozimá pšenice a ozimé žito, které vyžadovaly úrodnou půdu dobře obdělanou a připravenou k setí). Protože plužní orba byla velmi hrubá, bylo nutné pomocí bran pole uvláčet. Tím byly rozmělněny velké hrudy a vyvláčel se podoraný plevel. Vedle pěstovaného žita, pšenice, ječmene a hrachu značně stoupla úroveň pěstování speciálních plodin jako vinná réva, chmel, len a konopí, tam kde k tomu byly jen trochu příznivé podmínky. Jisté zintenzívnění je možno pozorovat i v chovu domácích hospodářských zvířat, i když nehrál takovou úlohu jako obilnářství.

Typickým je pro toto období také dvůr (panský, manský, poplužní dvůr), který zpra-

Obr. 4: Náves ve Velkých Výklekách

vidla dominoval vedle tvrze vesnici, která se skládala z poddanských stavení a to od poddanských dvorců až po jednoduchá obydlí bezzemků. Někdy vznikl nejprve dvůr a teprve později kolem něj vyrostla obec (Dvořiště, Chroustov, Stříhov). Veškerá půda původně patřila zeměpánovi (přemyslovskému knížeti), který za nejrůznější služby její částí obdaroval své služebníky a družinu. Panovníci i šlechta často také věnovali část svých majetků církvi (jednotlivým farnostem, klášterům nebo přímo biskupství), která se stala nakonec jedním z nejvýznamnějších držitelů půdního fondu v předhusitských Čechách (Chroustov, Dubečno, Osek, Dvořiště, Chotěšice, Sloveč). Dochází tak ke klasické feudální rozdrobenosti, typické pro celou středověkou Evropu. Některé vsi měly dokonce několik majitelů (každý z nich vlastnil určitou část).

Během 14. století se situace kolem pozemkové držby naší oblasti ustálila, sever dnešního mikroregionu spravovaly církevní vrchnosti (Chroustov, Dvořiště, Dubečno a Osek byly v držení benediktinského kláštera v Opatovicích, Chotěšice a Sloveč ovládali křížovníci – strážci Božího hrobu z kláštera v Praze na Zderaze). Zbytek území pak spravovala drobná místní šlechta, která po svých sídlech, vesměs tvrzích, získala i své přídomky (z Běrunic, z Běruniček, z Břístve, ze Slibovic, z Kněžic, z Kněžiček, z Voděrad). Změnu znamenaly převratné události první poloviny 15. století. Během husitských válek několik vsí zaniklo (Voděrady, Beňovice, Mezihájí, Dlouhé pole, Stříhov), za své vzaly i jednotlivé církevní vrchnosti. Jejich majetek rozchvátala jak kališnická, tak katolická šlechta.

Obr. 5: Lovecký zámek ve Vlkově nad Lesem

Kněžické panství (tvrz, poplužní dvůr a ves Kněžic, vsi Židovice a Záhornice) získal jeden z husitských hejtmanů, Jan Straník z Kopydlna. Jan byl v roce 1433 pochován pod oltářem v kostele v Městci Králové, který také během válek uchvátil. Jeho potomkové toto zboží drželi až do roku 1501, kdy později vdova po Jindřichu z Kopydlna, Anna, prodala kněžické zboží Mikuláši ml. Trčkovi z Lípy, který je spojil se svým královéměsteckým dominiem. Trčkové z Lípy, ve své době vyhlášení hospodáři, dokázali svůj majetek příkladně spravovat a rozšiřovat.

Další menší dominiem vzniklo kolem Chroustova. Tvořily ho bývalé klášterní vsi Chroustov, Osek, Dubečno a Dvořiště. V roce 1436 je zastavil císař Zikmund Havlovi z Dřevěnic. Přes dočasnou držbu Pernštejnů a Kapounů ze Svojkova se všechny tři obce dostaly do majetku Trčků z Lípy, kteří je připojili ke královéměsteckému panství.

Samostatné panství se konstitovalo i kolem Chotěšic. Už před husitskými válkami je zastavili křížovníci Albrechtovi z Valdštejna. V roce 1408 sídlil na zdejší tvrzi Zdeněk z Chotěšic. Během 15. a 16. století se zde střídaly různé vrchnosti. Celé dominiem se rozrostlo na vlastní Chotěšice (tvrz se vsí, poplužním dvorem a pivovarem), Chotěšičky (dnes Malá Strana), díl Bučevsi, Novou Ves, Záhornici s poplužním dvorem, Nouzov, Poušť a poplužní dvůr Slavíkov. Po porážce českého stavovského povstání (1618 - 1620) podlehl panství konfiskacím. V roce 1622 panství odkoupil Jan Eusebius Khuen z Belasy a spojil je se svým dymokurským dominiem.

Jiným směrem se v těchto bouřlivých dobách směřovalo slibovické panství, které se skládalo ze Slibovic (tvrz, ves a poplužní dvůr), Lovčic (ves, poplužní dvůr a ovčín), Výklek (tvrz se vsí a poplužním dvorem) a Kněžiček (ves s poplužním dvorem a mlýnem). Majetková držba zde byla kontinuální od 14. století, vlastnil je stejnojmenný rod. Až v 16. století jsou uváděni noví majitelé, rytíři ze Skřivan na Slibovicích. Po bělohorské bitvě byl jejich majetek ze třetiny zkonfiskován. V praxi to však znamenalo, že rodina musela prodat i zbytek, a to za velmi nevýhodných podmínek. Získal jej císařský vojevůdce Albrecht z Valdštejna, který ho v roce 1627 prodal Václavu Vchynskému, majiteli chlumeckého panství.

V první polovině 17. století tak došlo ke stabilizaci majetkové držby začleněním menších statků do rámce dvou významnějších dominií, dymokurského (Běrunice - spojeny s Dymokury v r. 1607, Chotěšice, Malá Strana, Nová Ves, Nouzov, Chroustov, Dvořiště, Kněžice, Dubečno, Osek, Sloveč - součást dymokurského panství už od 16. století a Stříhov - hospodářský dvůr) a chlumeckého (Běruničky, Slibovice, Velké Výkleky, Vlkov nad Lesy - ke Chlumci připojen už v roce 1521, Dlouhopolsko - pozemky připojeny 1534, ves obnovena 1571, Kněžičky). Tato situace, až na drobné výjimky (Břístev), trvala až do reformy v polovině 19. století.

Rybníky

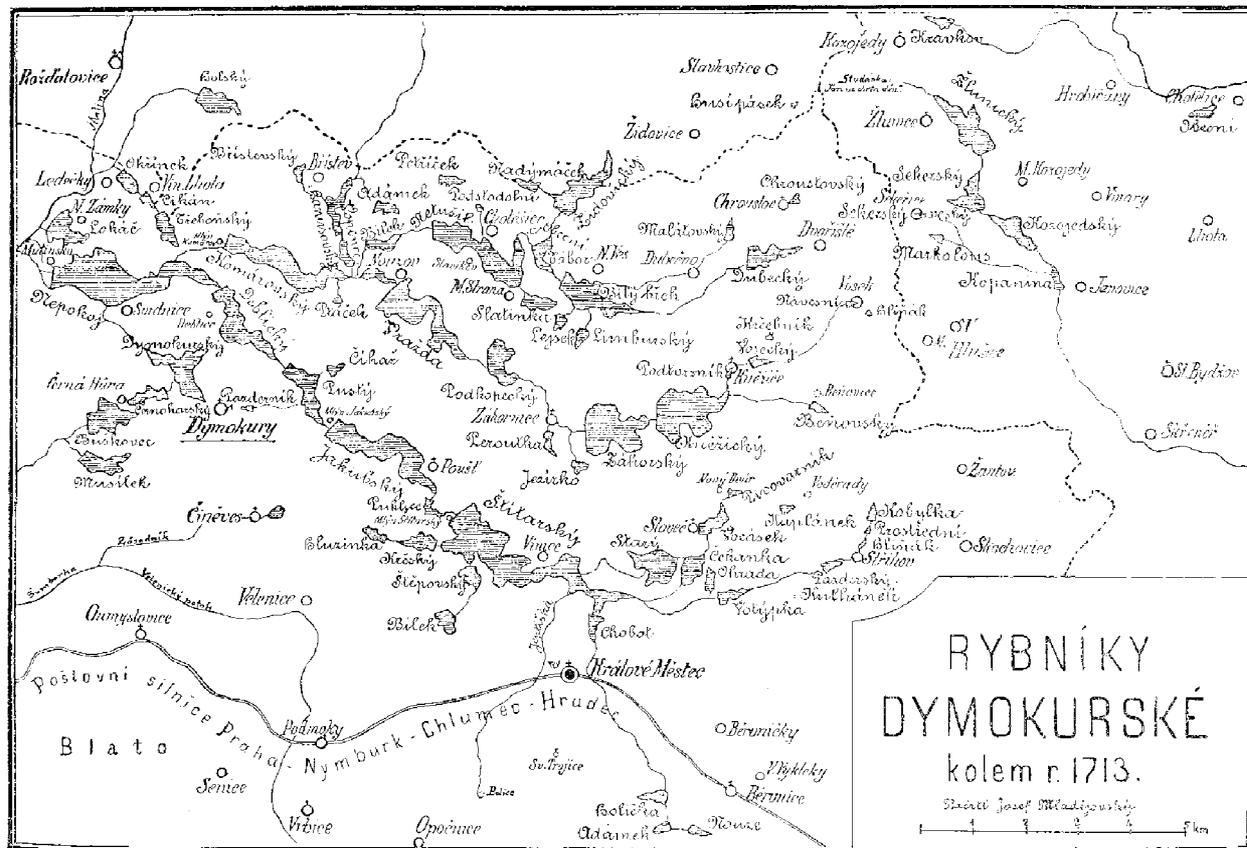
V průběhu 15. a 16. století byla značná část zdejší krajiny systematicky přeměněna v mnohdy velmi rozlehlé rybníky, jež se však už do současnosti téměř nedochovaly.

Hlavním podnětem k zakládání rybníků byla pomoc proti převodnění kraje. Tekoucí vody měnily od pradávna svá koryta, stěhovaly se a vytvářely nové vedlejší toky, slepá ramena, tůňe, močály a bahnitá blata. Při pravidelně se opakujících povodních pak vznikaly souvislé vodní plochy. Navíc si vrchnosti velmi dobře uvědomovaly, jak velké plochy leží kvůli zamokření ladem. Jediné využití tyto pozemky měly coby louky. Rybníky se stávaly i ochranou proti přívalovým vodám. Nezanedbatelný byl také ekonomický zisk z rybníčného hospodaření, vždyť ryby byly jedním z posních jídel. Také investice do zřízení rybníků a chovu ryb se velmi rychle vracely. Dominantní rybou chovanou v našich rybnících byl vždy kapr, který naprosto počtem převažoval nad jinými druhy (štika, lín, okoun). Kapr tvořil až 80 % všech ryb chovaných v rybnících.

V předbělohorském období tak vznikly ve zdejší oblasti tři kaskády, nejnižnější v povodí Štítarského potoka (z největších rybníků na území naší oblasti jmenujme alespoň Holičku, Adámek a Nouzi u Běrunic, Vyklecko u Velkých Výklek, Kobylka, Pazderský, Votýpka, Čekanka, Pivovarník, Starý nebo Vocásek kolem Slovice a Střihova). Prostřední pás spoutával vodu ze Záhorského potoka (mezi Kněžicemi a Záhornicí velký rybník Kněžický - vysušený až 1870, dále pak vodní plochy kolem Nouzova - kupř. dodnes existující Vražda nebo Komárovský). Severní pás rybníční soustavy se nalézal na Smíchovském potoce a jeho přítocích (Dubecký mezi Dubečnem a Dvořištěm, Malátovský u Chroustova, Bílý břeh a Lejsek u Nové Vsi, Netušil, rozdělující Chotěšice a Malou Stranu, nebo Bílek). Vznikla tak rozsáhlá rybníční soustava, která na více než dvě a půl století výrazně a naprosto zásadním způsobem ovlivnila ráz zdejší krajiny.

Její rozkvět spadá hlavně do 16. a 17. století, v roce 1673 byly obhospodařovány dokonce 102 rybníky. Podle tereziánského katastru jich tu v polovině 18. století existovalo ještě 79. V roce 1835 zbývajících 47 rybníků stále zaujímalu plochu šestiny celého dymokurského panství. Na počátku 20. století zbylo v panském hospodářství 20 rybníků. Pět největších, dosud existujících, mělo skoro 150 ha, (Jakubský o rozloze 42,5 ha, rybník Pustý, měřící 27,7 ha, Komárov s rozlohou 32,2 kolem Dymokur, u Nouzova rybník Vražda s 32,8 ha a Bílek s 9,6 ha) na všechny ostatní připadlo dohromady jen 40 ha. Jak vidíme, většina rybníků zmizela z povrchu zhruba mezi lety 1750 až 1850.

Do východní části Nymburska zasahovala také velká soustava chlumeckých rybníků, čítající ještě v roce 1835 na 109 rybníků s rybí násadou a 83 rybníky zrušené. Postupným vysoušením zůstal na našem území z větších rybníků do 20. století jen Dlouhopolský o výměře 21,8 ha s menším rybníkem Králíkem. Ryby z chlumeckého panství se vozily přímo na královský dvůr, později se ve velkém prodávaly do Saska.

Obr. 6: Rekonstrukce rybníční sítě na Dymokursku v 18. století na mapě Josefa Mladějovského

Do roku 1848

V roce 1585 dostal městecké panství, k němuž náležela řada obcí našeho regionu, do dědičného držení nejvyšší podkomoří Království českého Burian Trčka z Lípy na Světlé nad Sázavou a jeho bratrům. O dva roky později prodali zdejší dominium Marii Valdštejské z Martinic, která jej spojila se svým sousedním panstvím Dymokury v jeden celek. Došlo tak k významné změně, protože veškerá správa byla od té doby pod dozorem úředníků dymokurské vrchnostenské kanceláře.

Spojené panství bylo značně výnosné, a tak nás ani nepřekvapí, že jej v roce 1614 zakoupil tehdejší nejbohatší šlechtic v Čechách Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic za 106 000 kop grošů českých. Velmi vysoká částka vypovídá o hospodářském významu nevelkého dominia, které tvořilo městečko Městec Králové a 16 vsí celkem s 266 osedlými. Na panství byl pivovar a 6 hospodářských dvorů s více než 100 tažnými koni, které vrchnost provozovala s rozhodujícím podílem námezdních pracovních sil. Robotní povinnosti při smiřickém podnikatelském hospodaření měly vesměs podřadnou funkci (průměrné robotní zatížení bylo 2 dny v roce na usedlost). Počet námezdních pracovníků, najímaných ve vrchnostenském podnikání, značně (až několikanásobně) převyšoval počet chalupníků na celém panství. Takto vysoký podíl námezdních sil přispěl k tomu, že podíl výnosu čistého zisku během let 1615 - 1618 připadající na osedlého dosáhl výše 13,1 kop grošů. Panství bylo v přepočtu na jeho lidnatost jedním z nejvýnosnějších v předbělohorských Čechách, což bylo zapříčiněno jakýmsi protokapitalistickým hospodařením na smiřických dominiích, založených na moderním najímání pracovních sil.

Albrecht Jan Smiřický však zemřel během stavovského povstání. Jeho jmění připojil ke svému vévodství Albrecht z Valdštejna, kromě Dymokur, které v roce 1621 obdržel Jan Eusebius Khuen z Belassy, tajný císařský rada. Přes všechny tyto okolnosti se ve zdejším okolí odehrávaly události, které se významnou měrou zapsaly do evropských dějin, neboť na dymokurském zámku probíhalo jedno kolo jednání mezi generalissimem Valdštejnem a českou emigrací, kterou zastupoval Thurnův důvěrník Jaroslav Sezima Rašín z Rýzmburku. Dymokury do konce války vlastnila Khuenova dcera Františka, provdaná za Pavla Pálffyho z Erdödu a Plassensteina, která je v roce 1654 prodala Vilému z Lamboy, pánu na Hostinném, jednomu z protagonistů Valdštejnovy chebské vraždy.

Nový majitel, hrabě Vilém Lamboy, převzal panství ve velice žalostném stavu. O situaci nejlépe vypovídá pramen, vzniknuvší za základě nařízení Ferdinanda III., který měl za úkol poskytnout, co možná nejpřesnější přehled stavu celého království po skončení vleklého válečného konfliktu, odehrávajícího se z velké části ve střední Evropě. Hlavním důvodem bylo stanovení berních (daňových) povinností podle skutečné situace v zemi. V Berní rule z roku 1654 královéhradeckého kraje, kam zdejší území tehdy spadalo, můžeme najít informace o jednotlivých vsích dymokurského panství.

V obcích naší oblasti (kromě Střihova, který byl pouze hospodářským dvorem, a samozřejmě Kamilova, který ještě neexistoval), náležejících do Lamboyova majetku, stálo

173 usedlostí, z toho bylo 99 osídlených a 74 pustých. Nejhuře byly válečnými útrapami postiženy Kněžice, které byly úplně vypáleny, a proto všech 38 gruntů bylo pustých. Byly (spolu se Slovcem - ze 14 gruntů bylo opuštěných 10) výjimkou, v jiných vsích byla vesměs většina statků obhospodařovaných. Zřejmě šlo o důsledek působení vojenských oddílů mezi Městcem Králové a Novým Bydžovem. Soupis také uvádí jednotlivé řemeslníky, a tak víme, že v Chroustově provozoval svoji živnost řezník, v Malých Chotěšicích (Malé Straně) kovář, Běrunicích kolář, z Dubečna a Nouzova pak podnikali své cesty formani. Zbývající řemesla buď zvládali místní obyvatelé sami, nebo se obraceli na řemeslníky v okolí (Městci Králové, Dymokurech). Z hospodářských zvířat byl rozvinut hlavně chov krav, jejichž počet vysoce překračuje stavy ostatního dobytka. V Chroustově, kde žil nejbohatší sedlák panství (Martin Vršťala), rozvíjel se i chov ovcí – do konce 18. století se rozmohl na celém panství, kde pak ovce dominovaly všemu hospodářskému zvířectvu. I západní část chlumeckého panství přechkala dlouhou válku jen s vypětím všech sil, vždyť ze 12 stavení na Dlouhopolsku zelo prázdnotou 10, podobně na tom byl i Vlkov nebo Běruničky.

V roce 1673 koupil panství (od dob Smiřických spojené se žlunickým) hrabě Ludvík Colloredo z Walsee. Podle odhadu na 170 516 kop míšeňských grošů dominium čítalo zámek v Dymokurech s pivovarem, poplužní dvory Starý a Nový v Dymokurech, v Nových Zámčích, Chotěšicích, Záhornický, Nový, Královéměstecský, Běrunicí, Žlunický, Kozojedský, Chotělický, Slavíkovský a Sybillovský, 5 mlýnů, 102 rybníků, město Městec Králové a 29 vsí.

Způsob hospodaření se změnil. Vrchnost provozovala činnost svých dvorů, které se staly centry pro obdělávání dominikální půdy, především zvyšováním robotních

Obr. 7: Náves v Dubečnu s rybníky

povinností poddaných. Nárůst byl velmi razantní, oproti předbělohorskému stavu (zhruba 2 dny v roce) museli pracovat na panském až osmdesátkrát častěji. Roboty byla vázána na každou vesnici, na každou usedlost, konala se buď s hospodářskými zvířaty (potažní povinnost), nebo bez nich (pěší). Některé statky musely poskytovat své potahy s kočím (popř. samotný hospodář, většinou chalupník pěšmo) i 3 - 5 dní v týdnu. Robotní povinnosti v sobě neskrývaly pouze práci na dominikálních pozemcích, ale i tzv. dlouhé fůry (vrchnost vysílala poddanské povozy s nákladem mnohdy do vzdálených míst), povinný odběr přebytků z vrchnostenského podnikání, vesnické hospody musely odebírat pivo pouze z panského pivovaru, rolníci museli obilí vozit do panských mlýnů. V rámci těchto povinností zdejší obyvatelé vykonávali práci i na údržbě veřejných cest, v panských lesích a ovocných sadech při hospodářských dvozech nebo na rybnících. O osobní nesvobodě (vrchnost byla pro poddané nejvyšší soudní instancí, povinnost zůstat na panství, svolení vrchnosti ke sňatkům atd.) ani nemluvě.

Vrchnost pak měla nepsanou povinnost postarat se o své poddané při různých nešťastných událostech, spravovala sirotčí jmění, dokud dědicové nedospěli, pomáhala při neúrodách, kdy poskytovala rolníkům osivo na další rok. Přesto, hlavně v druhé třetině 18. století, proběhlo u nás několik hladomorů. Problém výživy obyvatelstva vyřešilo pěstování nové plodiny, brambor. Z technických plodin převládal len, surovina pro tkalcovství, které bylo častou vedlejší hospodářskou činností zdejších obyvatel.

Hlavním zemědělským odvětvím však bylo obilnářství. Od roku 1788 byly na základě patentu zřizovány kontribuční sýpky, kam museli hospodáři odevzdávat třetinu obilí, nutného k podzimní a jarní setbě. Z nich si v případě nutnosti mohli rolníci zapůjčit obilí, které pak museli vrátit (ovšem až s 12% úrokem zvaným náměrek). V sýpkách se obilí hromadilo, a proto bylo nutné občas určitou část prodat. Z utržených peněz vznikaly kontribuční peněžní fondy, odkud si mohli v případě nouze rolníci půjčit finanční prostředky. Velký kontribuční špýchar pro dymokurské panství stával v Kněžicích. Postupem času význam těchto sýpek upadal, až byly v roce 1863 zákonem zcela zrušeny.

K roku 1788 se na dymokurském panství udává 30 osad s 8070 obyvateli a jeho majitelem byl v té době hrabě František Karel Colloredo. Po jeho synu Josefovi Dymokursko zdědila v roce 1815 hraběnka Rosina, později provdaná Cavriani. Od ní se panství dostalo do držení hrabat Czerninů z Chudenic.

Chlumecké panství, které také zasahovalo do našeho regionu, bylo kontinuálně v dědičné držbě hraběcího rodu Kinských od počátku 17. století do roku 1848, kdy byla zrušena patrimoniální správa.

19. století

Zánikem patrimoniální správy se naše oblast stala součástí poděbradského politického okresu (s podkrajským úřadem v Jičíně), soudně pak spadalo pod Městec Králové. Nejnižší správní jednotkou byla politická obec, některé tvořila jedna ves, jiné pak několik sousedních osad. V čele obce stálo svobodnými občany volené zastupitelstvo, které ze svého středu vybíralo starostu. Voliči byli zařazeni do pěti tříd podle výše odváděných daní (princip majetkového censu).

Obce vlastnily svá pole, pastviny, luka i lesy a nájemné (pachtovné) bylo jedním ze základních finančních příjmů. K právům starousedlíků patřila hlavně možnost užívat část obecních pozemků. Další možností pro posílení obecního rozpočtu byl i výběr obecní daně (daň z rozlohy zastavěné plochy, podle rozlohy pozemků – polí, pastvin apod.) a daně všeobecné. Obce měly za povinnost financovat chod školy, úpravy návsi, údržbu silnic, cest nebo mostů, regulaci potoků i meliorace. Převzaly také péči o obecní chudinu, staré lidi nebo osiřelé děti.

Jádro královéměsteckého soudního okresu tvořily pozemky náležející czerninskému velkostatku, který doplňovaly polnosti chlumeckého velkostatku hrabat Kinských.

Obr. 8: Pohled na návěs v Běruničkách

Patent o zrušení roboty ze 7. září 1848 byl vydán pro české země 4. března 1849 a prováděcí nařízení bylo vypracováno 27. července 1849 pro Čechy a Moravu. Na základě těchto předpisů došlo ke změně ve vlastnictví půdy. Rolník, který byl dosud uživatelem půdy, se stal jejím vlastníkem. Zrušením roboty a feudálních vztahů sice získali rolníci značný podíl na zemědělské malovýrobě, většina půdy však zůstala v rukou původní pozemkové šlechty. Až do konce 60. let 19. století nebyl možný volný pohyb půdy jako zboží.

Od konce 18. století směřoval vývoj v zemědělství od extenzivních k intenzivním formám činnosti. Lépe se využívalo půdního fondu, protože byly likvidovány pastviny

a více se pěstovaly pícniny. Intenzivní hospodářství se prosazovala především na velkostatku. Od 50. let 19. století se vybavení zemědělských usedlostí modernizovalo. Vedle tradičního srpu a kosy a dalšího manuálního náčiní se objevily řezačky, mlátičky, secí stroje a parní pluhy.

Rozšiřoval se výsev pícnin a technických plodin a začalo se používat umělých hnojiv. Umělá hnojiva se připravovala v několika chemických továrnách, které vznikly v Polabí. Díky novým způsobům zemědělské činnosti se zkracovaly sezónní práce jako orba, setba, žatva, mláčení apod. V 60. a 80. letech vznikla celá řada strojírenských závodů, které byly původně zakládány jako malé opravárenské a poté i výrobní dílny v 50. a 60. letech, na zemědělské nářadí a stroje. V 90. letech 19. století se dále rozšiřoval zemědělský strojní park. Zaváděly se nové typy pluhů, železné brány, žací stroje, vyorávače řepy, čistící stroje, řezačky a žentoury. Rostla zemědělská produkce i produktivita práce.

Rolníci začali pěstovat nové hospodářské plodiny, z nichž nejvýznamnější a nejrozšířenější byla cukrová řepa. Počátky výroby řepného cukru v českých zemích lze hledat již v druhé polovině 18. století, kdy byly učiněny první pokusy ve zbraslavské rafinerii. Od 30. let začaly vznikat cukrovary, což změnilo ráz pěstovaných hospodářských plodin na Královéměstecku. V našem kraji zkoušeli pěstovat cukrovou řepu hrabata Kinští, kteří také založili na svém panství jeden z prvních cukrovarů v kraji - v roce 1835 v Libňovsi a v roce 1837 v Chlumci nad Cidlinou. Z první poloviny 19. století máme doloženy zprávy o řepářství kupř. ze Slibovic, řepa se zde nejprve pouze pěstovala, většinou na pozemcích, získaných po vysušených rybnících. V roce 1850 založil Kinský cukrovar přímo ve Slibovicích (zrušen 1898).

Ručně sázené předpěstované sazenice se ručně obdělávaly i sklízely. Vybíraly se pomocí pařeznic, speciálních motyk, používaných na dobývání pařezů v lesích. Časem se při sklizni začalo užívat rýčů nebo speciálních vidlí. Očištěná řepa se seřízla

Obr. 9: Pohled na Slibovice, vlevo budova bývalého cukrovaru

do kužele a odvážela do cukrovaru. Někdy zůstávala přímo ve vesnicích, v krechtech zakrytá hlinou se skladovala přes zimu pro zpracovatele. Cukernatost bulev se pohybovala kolem 12 %.

Pěstování cukrovky se rozšířilo i v severních oblastech regionu, rolníci však zásobovali spíše cukrovary v Dymokurech a Městci Králové. Kvůli zjednodušení dopravy plodiny ke zpracování nechal Děpold Czernin postavit mezi lety 1902 - 1928 místní železnici o rozchodu kolejí 600 mm. Dráha měla dvě větve, jedna vedla z Dymokur přes Činěves do Velenic, druhá pak spojovala Dymokury se Záhornicemi, odkud byla odbočka do Chotěšic a dále pokračovala na Kněžice a Mezihájí u Oseka. Končila v Sekeřicích. Trať o celkové délce téměř 33 km udržovaly dvě šestičlenné čety. Dráha, kde dokázaly soupravy vyvinout rychlost 25 km/h, měla svůj jízdní řád, který musel být přesně dodržován, neboť mezi stanicemi nefungovalo telefonické spojení. Byla zrušena až v roce 1959, kdy transport cukrovky od pěstitele ke zpracovateli převzala automobilová nákladní doprava. Dnes existenci řepné úzkokolejky připomíná hlavně bývalé nádraží na západním okraji Kněžic.

Velkým českým specifikem byla počáteční jednota mezi cukrovarníkem a řepářem. Cukrovka se pěstuje na pozemcích cukrovarů a samozásobitelnost přísunu suroviny v 60. a 70. letech zajišťuje masivní příchod rolnického kapitálu do cukrovarnických akciových společností. Až teprve krize roku 1873 personálně oddělila řepáře od cukrovarníka. Pěstování cukrové řepy se kromě obilnářství stalo jednou z nejdůležitějších součástí obživy zdejšího zemědělského obyvatelstva.

V době hospodářsko krize v zemědělství v 80. letech se sice snížily investice, ale technického rozvoje se to příliš netýkalo. Toto období je i charakteristické určitou kapitálovou slabostí obyvatelstva, což byl jeden z důvodů proč nemohlo ve větší míře podnikat. Tento nepochybný nedostatek se dal alespoň zčásti nahradit sdružováním sil i kapitálu jednotlivých výrobců. Záložny a podniky pracující na družstevní bázi se potom staly charakteristickým prvkem českého hospodářského rozvoje. Pojem družstevní svépomoci v užším smyslu má na mysli jen organizace a podniky, vybudované na podkladě říšského zákona o společenstvech z roku 1873. V hospodářském životě rolníků mělo vyspělé družstevnictví obrovský význam. Stalo se určitou záštitou a ochranou zemědělské produkce a v prvořadě přispělo k intenzivnímu hospodaření venkova a jeho rentabilitě.

O mechanizaci zemědělství lze uvažovat až v období těsně před první světovou válkou. Strojní vybavení se uplatňovalo výrazně jen u větších zemědělských usedlostí, kde však také bylo stále třeba lidské a zvířecí práce, a u menších, zejména rolnických hospodářství nehrálo významnou roli. Mechanizace se rozvinula až s používáním spalovacích motorů a elektrické energie po 1. světové válce. Technickým vybavením velkých statků se upevňovala jejich ekonomická síla. Například produktivita velko- statků nad 100 ha byla přibližně třikrát větší než na hospodářstvích do 5 ha, čímž byla vyloučena jejich konkurence. Proto malí rolníci byli postupně vytlačeni do oblasti námezdní práce. V 80. letech se v podstatě stabilizovala odrůdová struktura na půdním fondu i rozloha obdělávané půdy. Růst produkce proto mohl být zajištěn jen racionálnějšími formami hospodaření na půdě a využitím zemědělské techniky a moderních

technologií. Přesto před 1. světovou válkou došlo ke zpomalení růstu produkce a zemědělství začalo stagnovat.

Živočišná výroba v druhé polovině 19. století se soustředila většinou na chov hovězího a vepřového dobytka. Chov ovcí byl stále nižší a souvisel se snižováním výroby vlny a také se změnami cen vlny na světovém trhu. Naproti tomu se chovalo více koz, které byly typické pro maloroľnická nebo chudá vesnická hospodářství. Tento trend byl zachován až do poloviny 20. století.

S podnikáním svobodných roľníků a jejich neschopností dlouho konkurovat šlechtickým velkostatkům souvisí i otázka kapitálového a strojového zajištění zemědělského podnikání. Roku 1864 byly z výtěžků kontribučních fondů zřízeny kontribuční záložny. Spravoval je nejprve příslušný berní úřad, později účastníci fondů, tj. držitelé usedlostí, ze kterých bylo dříve odváděno obilí do kontribučních sýpek. Tyto záložny jim mohly poskytovat zápůjčky, nesměly však přijímat vklady. Základní jmění bylo však záhy rozpůjčováno účastníkům. Dochází tak k jejich úpadku.

Po 18 letech byly zrušeny a sloučeny jejich jmění vznikly v každém okresu okresní záložny hospodářské. Poskytovaly zemědělcům 2 typy úvěrů, krátkodobé osobní, které musely být do roka zaplacené, nebo pětileté hypotéky. Původně byli účastníky založen jedině vlastníci pozemků, s nimiž bylo spojeno právo účasti na kmenovém jmění záložny. Později mohli být přijati za členy vlastníci půdy, ale i obce a okres. Od počátků 20. století mohly poskytovat půjčky hospodářským družstvům. Hospodářská záložna pro zdejší oblast byla v Městci Králové. Financovala nejen vlastní zemědělce, ale také rozsáhlé meliorace a další činnosti, týkající se úprav půdy a krajiny.

Spíše městským finančním ústavem byly občanské záložny, původně koncipované coby jedna z forem lidového peněžnictví, které mělo strádatele zabezpečit v sociálně nejistých obdobích (nemoc, stáří apod.). Od roku 1875 fungovala Občanská záložna v Chroustově.

Největší význam pro venkov měly spořitelny a záložní spolky, lidově zvané raiffeisenky nebo podle propagátora lidového peněžnictví, lékaře Františka Cyrila Kampelíka, kampeličky. Začaly masivně vznikat na konci 19. století. Provozní kapitál čerpaly jednak ze závodních (členských) podílů, jednak z drobných úspor svých členů. Zárukou pro vklady byl omezený územní dosah družstva (vznikaly na malých obcích, členové se vzájemně znali, ručili si navzájem svým majetkem). Kampeličky byly roľníky nejužívanějšími zdroji finančních úvěrů, neboť poskytovaly půjčky s nejnižším úrokem (měly minimální režii, všechny funkce byly buď neplacené, nebo jen symbolicky honorované). Během konce 19. a první třetiny 20. století vyrostly kampeličky v Běrunicích, Dlouhopolsku, Dubečně, Chotěšicích, Kamilově, Kněžicích, Kněžičkách, Slovcích, Střihově a Velkých Výklekách.

Struktura řemesel a živností se odvíjela z charakteru zdejší oblasti, který byl z velké části intenzivně zemědělský. K tomu se vázaly jednotlivé obory (kovář, kolář, řezník, soustružník, obchodníci se zvířaty – překupníkům drůbeže se pak říkalo košari), doplněné o živnostníky zabývající prodejem, opravami a výrobou předmětů běžné spotřeby (kupec, často v kombinaci s hostinským, švec, krejčí,

truhlář, pekař). Jednotliví živnostníci se sdružovali do společenstev, sídlících v okresním městě.

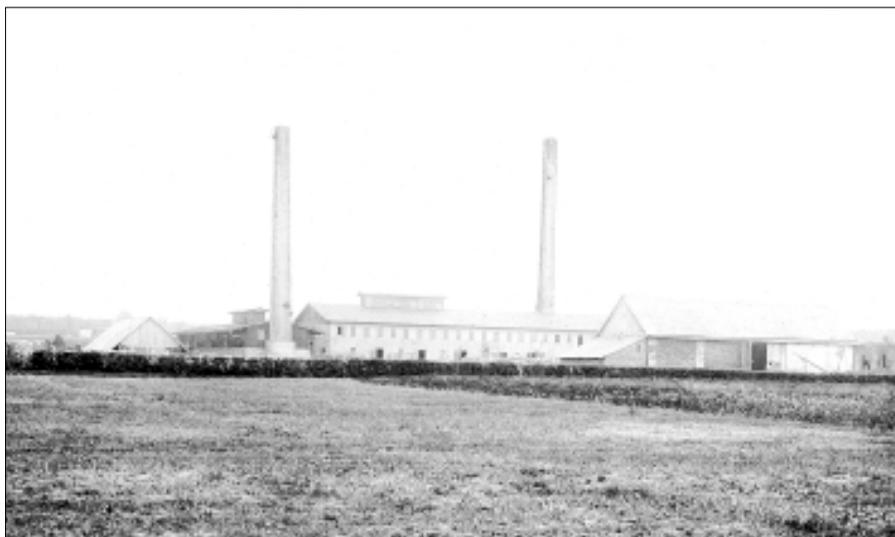
Téměř vymizela tradiční řemesla, jakým bylo např. tkalcovství. Na přelomu 19. a 20. století sice ještě v některých usedlostech pracovaly tkalcovské stavy, na nichž zdejší obyvatelé spřádali plátno, později i bavlněné tkaniny a dodávaly je třeba pro královéměstveckého barvíře Floriána Fifernu nebo tkalce Josefa Šorma, kteří je dále prodávali. Pro druhého jmenovaného pracovali tkalci např. v Chroustově nebo Kněžicích. Tato činnost nebyla jejich hlavní pracovní náplní, jednalo se spíše o doplněk výdělku drobných rolníků. Podobně si přivydělávali obyvatelé Oseka (kartáčníci), Dlouhopolska (výroba rákosových rohoží). Skleněné perly pak vyráběl F. Souček na Malé Straně. Jinou možností přivýdělku byla práce v lomech, opukových (Běrunice) nebo šterkových (lom Šutrovník u Kněžic), a cihelnách (parostrojní v Běrunicích a Dlouhopolsku, na Kopicáku pracovaly dokonce dvě).

Jaká byla struktura jednotlivých živností v naší oblasti, nejlépe vypovídá následující tabulka, zachycující stav v roce 1902.

Struktura jednotlivých živností v roce 1902

Obec	hostinský	kupec	kovář	kolář	krejčí	švec	řezník	truhlář	soustružník	pekař	košář	obehodník s bravem	kartáčník
Běrunice	3	3	2	2	2	3	2	2	1	1			
Běruničky	2			1									
Břístev	1	1				1							
Dlouhopolsko	3	3	1		1								
Dubečno	2	2	2			2		1					
Dvořiště	1		1		1	2							
Chotěšice	3	3	2	2	2	3	1	2					
Chroustov	3	3	1	1	1	2	2	2					
Kamilov	1	1				1							
Kněžice	3	4	2	1	3	1	1	2			1		
Kněžičky	2	2	1			1							
Malá Strana	1	1											
Nová Ves	1	1				1							
Nouzov	1	1	1					1				1	
Osek	1	1	1			1							1
Slibovice	2	2	1										
Sloveč	3	2	1	2	1	1		1					
Stříhov	2	2	1					2					
Vlkov nad lesy	2				1								
Velké Výkleky	2	2	1	1	2	2		1					

Ve výčtu chybí mlynáři, neboť zprvu zde existovaly pouze mlýny, které patřily majitelům velkostatků, od nichž je měli jednotliví mlynáři pronajaté. Při bývalém dymokurském velkostatku se v minulosti provozovalo až pět mlýnů. Starý vodní mlýn, z velké části roubený, se nacházel na samotě severně od Dymokur. Vodu k němu přiváděl náhon z Komárovského rybníka. Mlýn původně také patřil k velkostatku, který

Obr. 10: Parní cihelna v Běrunicích

do něj opatřil válcovou stolicí. Mlela se v něm jen tluč pro dobytek, ustájený na okolních panských dvorech, v obytné části mlýna bydlel nouzovský hajný. Ještě v roce 1966 tento malebný mlýn, pěkně zasazený do okolní krajiny stál i s troskami velkého mlýnského kola. Krátce na to byl zbořen a zmizel beze stopy. K dymokurskému velkostatku patřil ještě mlýn v Malém Nouzově, který byl od roku 1900 pronajímán. Tento mlýn byl v roce 1957 označen jako nadbytečný a navržen k demontáži.

Na konci 19. a v průběhu první poloviny 20. století vzniklo několik mlýnů na parní, později elektrický pohon. Stály např. v Běrunicích (elektrický), Chroustově (vodní), Kněžicích (válcový), Slibovicích (elektrický), Slovči (elektrický), a Velkých Výklekách (elektrický).

V lesích se pěstovaly téměř všechny dřeviny listnaté i jehličnaté. Většina lesní plochy náležela historicky k velkostatkům. Dominovaly hlavně dubové porosty, často v kombinaci s habrem, které doplňovaly lesy smíšené se smrkem, modřínem, břízou, lípou, jilmem, topolem nebo olší. Hospodářsky se z těchto lesů využívalo nejvíce dubové dřevo na trámy, prodávalo se na stavby lodí, na hřídele a jako surovina pro kolářské a bednářské výrobky. Dubová kůra se ve velkém dodávala na tříslu, což přispělo ke značné degradaci těchto porostů v druhé polovině 19. století. Teprve na přelomu 19. a 20. století majitelé lesů, donucení snížením poptávky po tříslu, začali jednotlivé lesní porosty regenerovat a vracet se zpět k hospodaření ve vysokém lese. Tehdy tak, a samozřejmě i během pozdějších let, byly položeny základy dnešním rozsáhlým vzrostlým dubinám, ještě na konci 30. let 20. století měla většina dubových porostů

charakter nízkého lesa (pařezin). Smrkovým porostům se dařilo jen ve vyšších polohách, proto o toto měkké dřevo z Polabí nebyl takový zájem. Ostatní dříví se těžilo jako stavební a na palivo.

Obr. 11: Chlumecká obora

Dvacáté století

Zánikem rakousko-uherské monarchie se změnilo mnoho stránek života na českém venkově. Správně nadále náleželo k politickému okresu Poděbrady, ale v roce 1928 byl zrušen samostatný královéměstecký soudní okres. Největší zemědělské hospodářské komplexy, velkostatky dymokurských Czernínů a chlumeckých Kinských, částečně podlehly pozemkové reformě, díky níž získalo půdu velké množství rolníků.

Výrazně se tím změnila struktura pozemkové držby na našem území. Při bývalých velkostatech zůstalo jen takové množství polností, nezbytných k úspěšnému fungování již existujících hospodářských dvorů. Nic ovšem nemění na faktu, že nejvýznamnější silou se stala vrstva drobných a středních rolníků, kteří pak uplatňovali své zájmy jednak ve správě jednotlivých obcí skrze obecní samosprávu, jednak i v rámci okresu a celostátním. Hlasatelem jejich zájmů byla agrární strana (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu). Role obcí na správě zdejšího území se prakticky nezměnila od předchozích poměrů.

Velmi důležitou složkou ekonomické organizace českých rolníků v celém státě se stala hospodářská družstva. Základním pilířem zemědělského družstevnictví byla družstva úvěrní, z kterých vznikla po celých Čechách a Moravě téměř dokonalá síť. Především fungující systém kempelíček umožnil jednotlivým rolníkům získat nové pozemky a hlavně je zaplatit. Zároveň umožňovaly rolníkům lépe obdělávat získané polnosti i sklídit a zpracovat úrodu pomocí úvěrů na koupi nejnovějších zemědělských strojů.

Pro naši oblast měla velký význam družstva působící v Městci Králové - Hospodářské družstvo skladištní, založené v roce 1916 a provozující mlýn, a také Rolnické družstvo skladištní, založené v roce 1921. Obě družstva se spojila v roce 1930. Koupila parní mlýn, upravila obilní skladiště (v naší oblasti byla nejdůležitější v Městci Králové, Dymokurech a Běrunicích). Majetek a hospodaření družstev spravovali rolníci z okolí. Také organizace družstev byla velmi vyspělá. Specializovala se na obchod se zemědělskými plodinami. Během neutěšených hospodářských poměrů, v době kdy zemědělci podléhali libovůli různých obchodníků jak v oblasti vlastních výrobků, tak v nákupu hospodářských potřeb, začalo družstvo za člena rolníka zajišťovat obchodní stránku zemědělského podnikání, společným nákupem obstarávalo pro členy všechny hospodářské potřeby a společně zpeněžovalo zemědělské výrobky. Během kupř. krizových nebo válečných let se tak družstvo alespoň staralo o potřeby zemědělců a zásobování potravinami.

Velmi významným krokem v přeměně rázu zdejší krajiny bylo rozsáhlé odvodnění, navazující na vysušování rybníční sítě v 18. a 19. století. Jednotlivé obce založily na přelomu 19. a 20. století vodní družstva, která i za finanční pomoci státu organizovala kultivaci zamokřených pozemků. Jejich meliorací se prodloužilo vegetační období jednotlivých plodin, zároveň se zvedly i výnosy úrody z této půdy. První vlna meliorací začala v naší oblasti po roce 1904, nebyla příliš rozsáhlou, neboť do jejího průběhu zasáhla vyšší moc. Vypukla první světová válka a erár přestal poskytovat prostředky

Obr. 12: Hájovna v Bříství

k dalším pracím. Navíc bylo mnoho hospodářů odvedeno do armády, osudy těch nejméně šťastných připomínají v každé vsi četné pomníky padlých s až hrozivými sloupci vytesaných jmen.

Hlavní fáze meliorování propukla v druhé polovině 20. let a trvala až do konce třetího desetiletí. V odvodňování naší oblasti se pokračovalo i po druhé světové válce, bohužel s dalšími faktory (rozoráním mezí, přeměně drobných polních tratí v obrovské lány, zmenšením počtu remízků a další vegetace v krajině) zanechalo v krajině velice výrazné negativní dopady, přispělo k erozi a sprašování půdy rozsáhlých území, významně se snížila hladina spodní vody, mj., a proto došlo i k oslabení řady vodních zdrojů.

Skladba pěstování plodin se příliš nezměnilo, jen v průběhu 20. století narůstá mírně, ale neustále podíl ploch osévaných obilninami na úkor cukrové řepy. Souvisely s tím nejprve jednotlivé opakované řepné krize první poloviny století.

Velkého rozšíření v Polabí dosáhlo v době poklesu ceny cukrovky pěstování čekanky, které se užívalo k výrobě kávových náhražek (cikorky), např. v Kolíně. Další pokles pěstování cukrové řepy následoval v posledním desetiletí 20. století, po zrušení řady drobných cukrovarů.

Chov hospodářských zvířat byl nadále nedílnou součástí hospodaření. Nejvíce se choval skot a vepři, jejich početní stavy byly v naší oblasti vyrovnané, vysoce převyšovaly např. kozy. Chov ovcí byl nadále na ústupu a lze jej v první polovině 20. století považovat za zcela okrajovou záležitost. Koně se pak používaly jako tažné síly. Výjimkou pak byla Žehuňská obora, kde Kinští úspěšně (z jejich stájí pocházeli i vítězové prestižní Velké pardubické např. v letech 1931 nebo 1937) pokračovali v tradici chovu dostihových koní.

Velmi důležitou složkou veřejného života obce meziválečného období byla spolková činnost. Její počátky klademe ještě do druhé poloviny 19. století, které bylo zlatou dobou zakládání spolků. Ve veřejném zájmu, se státní podporou, zaručenou přímo zákonem, se rozšířily v českých vesnicích dobrovolné hasičské sbory. Zdejší oblast spadala do župy poděbradsko-králové-městecké (později do 21. hasičské župy královéměstecké). Nejdříve založili hasičský sbor v Kněžicích (1878), po něm následovaly další – Chroustov (1878), Běrunice (1879), Chotěšice (1882), Sloveč (1884), Nová Ves (1900), Osek (1903), Malá Strana (1903), Nouzov (1904), Kněžičky (1905), Dubečno (1910), Stříhov (1910), Dvořiště (1923), Vlkov nad Lesy (1923), Břístev (1926) a Kamilov (1937). Obce často poskytovaly hasičům technické zařízení, přispívaly na pořízení stříkaček. Tam, kde nebyly sbory zřízeny, se mnohdy kupovaly stříkačky z obecních zdrojů. Jednotliví hospodáři propůjčovali koně k potahu. Hasiči se stali důležitou složkou také kulturního života vsí, pořádali, i kvůli finančnímu zisku, taneční zábavy a bály, zřizovali knihovny apod.

Obr. 13: Lovecký zámeček Kinských v chlumecké (žehuňské) oboře

Podobnou osvětovou a kulturní, navíc i sportovní institucí byl i Sokol, jednotlivé jednoty byly spolčeny od roku 1924 do 21. sokolské župy Denisovy se sídlem v Chlumci nad Cidlinou. Sokolové působili v Běrunicích (jednota založena 1905), Kněžicích (1919), Slovči (1919) a Chotěšicích (1920). Zdejší sokolové cvičili většinou v sálech při hostincích, ve škole, v létě pak venku. Všechny zmíněné jednoty měly také své knihovny. V obcích působili i další kulturní a hospodářské spolky (Osvětové a hospodářské besedy v Běrunicích, Kněžičkách nebo Kněžicích, Osvětová beseda v Chroustově, Čtenářský spolky v Chotěšicích či na Dlouhopolsku atd.).

Do této situace zasáhly bouřlivé události konce 30. let. Druhá světová válka neza nechala na venkově tak výrazné stopy jako v městském prostředí. Okupační moc

potřebovala fungující zemědělství pro hladové krky miliónů vojáků, válčících na východě i západě. Zavedla kontrolu vnitřního trhu, včetně dodávek potravin a dalších zemědělských produktů od jednotlivých rolníků.

Hned v prvním roce po skončení válečných útrap došlo k významným změnám v obecní samosprávě, kde obecní výbory a zastupitelstva nahradily národní výbory složené ze zástupců povolených politických stran, sdružených do Národní fronty, mezi nimiž chyběla hlavní politická síla venkova první republiky, strana agrární. Hospodářský vývoj v prvních poválečných letech 1945 - 1947 byl jako všude jinde v zemi poznamenán předchozí válkou. Byla zahájena obnova celé ekonomiky, spočívající v překonání následků války a okupace. Na léta 1947 - 1948 byl vyhlášen Dvouletý plán obnovy (dvouletka), který měl vrátit domácí hospodářství, čítající i zemědělskou výrobu, na předválečnou úroveň.

Politickým převratem v únoru 1948 se hlavní silou v zemi stala moskevskými orgány řízená komunistická strana, která se hrubě a bez skrupulí chopila moci a nastolila politiku nijak nepodobnou předešlým revolucím, politiku teroru zabalenou do řady vzletných frází o konci utrpení prostých lidí a cestě k pozemskému ráji. IX. sjezd KSČ v dubnu 1949 stanovil generální linie výstavby socialismu v tehdejším Československu. Jednou z vyhlášených priorit se stala přestavba zemědělství a plánované hospodářství. V praxi to znamenalo následovat vzor sovětského venkova, kde veškerou zemědělskou produkci zajišťovaly kolchozy. Po změně režimu dochází také k likvidaci drobných živností a řemesel. Obchodní síť převzalo z největší části spořitelní družstvo Jednota, pro tento region se sídlem v okresním městě Nymburk.

I v našich obcích okamžitě začal proces, který asi nejvíce ve 20. století poznamenal tvář české vesnice. Kolektivizace, vesměs prováděná násilně, přímým i nepřímým nátlakem na jednotlivé soukromně hospodařící rolníky, proběhla v několika fázích. První družstva začala v naší oblasti vznikat již v roce 1949 (Nouzov, Velké Výkleky), do roku 1953 pak existovala zhruba v polovině obcí. Další vlna vzniku jednotných zemědělských družstev zasáhla náš venkov v roce 1956. O rok později pak byla založena i ve zbývajících vesnicích. Původně byla činnost těchto organizací omezena na jednotlivé vsi, avšak už od počátku 60. let dochází ke sdružování malých družstev v rozsáhlejší zemědělské hospodářské komplexy, obdělávající pozemky na katastrech více obcí. Během 60. a 70. let se v našem území vyprofilovalo několik podobných organizací se sídlem ve větších obcích (Chotěšice, Kněžice, Sloveč, Velké Výkleky, JZD v Nouzově přešlo pod Záhornici), majících mnohdy ideologické názvy – JZD Velký Říjen, Svazu československo sovětského přátelství nebo Mírová cesta. Intenzivní zemědělství dále zaujímal prvořadé místo. Rostlinná produkce byla zaměřena na pěstování pšenice, ječmene a cukrovky, živočišná na mléko, maso a vejce. Rozvoj zemědělství a snaha udržet v tomto oboru co nejvíce pracovníků byly zřejmě hlavní příčinou toho, proč se zde více nerozvinul průmysl.

Scelení pozemků přineslo největší výhodu ve snazším využití strojového parku při obdělávání zemědělské půdy. Velké plochy volných polí však přestaly být chráněny před přírodními vlivy, především erozí. Snižování úrodné svrchní vrstvy půdy bylo

nahrazeno intenzívním použitím umělých hnojiv, které v kombinaci s ošetřením plodin chemickými prostředky, hubícími jak bylinné, tak i zvířecí škůdce, vedlo v konečném důsledku sice ke zvýšení výnosů, avšak také k postupnému vyčerpávání půdy. Nehledě na decimaci do té doby běžných zvířecích a rostlinných druhů v krajině.

Rozsáhlé změny nastaly rovněž v chovu hospodářského zvířectva. Změnil se i celý způsob chovu zvířat. Bývalé soukromé stáje s malou kapacitou nahradila nová zařízení – velkokapacitní kravíny, vepřiny a drůbežárny. Začala se používat tzv. tvarovaná krmiva a krmné směsi, na jejichž výrobu byly postaveny nové mísírny. K dodávkám drůbežního masa a vajec pro potřeby okresu přispívaly např. drůbežářské závody při JZD ve Velkých Výklekách, při JZD v Kněžicích.

Výrazný posun zaznamenal i veřejný i osobní život v obcích. Od roku 1960 spadal náš region do nově zřízeného okresu Nymburk, jenž se stal součástí Středočeského kraje. Jednotlivé obce spravovaly národní výbory v čele s předsedou, volené z jednotné kandidátky Národní fronty, která měla sdružovat jednotlivé existující politické strany a další veřejné organizace (Svaz mládeže, Svaz žen apod.). Ve skutečnosti byla však nástrojem komunistické strany v jejím pojetí budování lidově demokratické a později socialistické společnosti, která se navenek tvářila coby fungující demokracie, ve skutečnosti při všem měla hlavní slovo komunistická strana. Byl zrušen Sokol, jeho majetek i tělovýchovnou, částečně i společenskou funkci převzaly Svaz tělesné výchovy, pod jehož hlavičkou se sdružovaly jednotlivé tělovýchovné jednoty. Knižní fondy bývalých spolků byly převedeny do zřizovaných místních lidových knihoven. Z někdejších spolků přežily období komunistické vlády pouze sbory dobrovolných hasičů, kteří však změnilí svůj název na dvousečně znějící požárníky.

Kolektivizace s sebou přinesla do vesnického prostředí narušení tradičních venkovských mezilidských vazeb. Nelze však zastírat, že během druhé poloviny 20. století došlo k výraznému nárůstu životní úrovně obyvatelstva a k významnému setřetí řady odlišností stylu života v prostředí venkova a města. Důležitým faktorem, který se stal typickým a nejvíce určujícím pro sociální strukturu a život vesnice, byla soustavná migrace z vesnice do měst. Projevila se i v naší oblasti, kde došlo za poslední půlstoletí ke snížení počtu obyvatelstva na polovinu. Lidnatost některých obcí, především menších a vzdálenějších od městských center, se zmenšila až o tři čtvrtiny (Břístev, Malá Strana, Dvořiště, Dubečno, Osek). Asi nejkřiklavějším příkladem je Nová Ves, kde je v roce 1950 uváděno 109 stálých obyvatel a naproti tomu v roce 2002 zde trvale žilo jen 16 osob.

Tato demografická krize se projevila i ve věkové struktuře populace, od počátku 60. let roste počet zde trvale žijících seniorů, na rozdíl od trvale klesajícího počtu dětí a lidí v produktivním věku. Tento trend se nezastavil ani v první polovině 70. let, v době silných populačních ročníků a trvá do současnosti, kde senioři tvoří v některých obcích až třetinu trvale žijícího obyvatelstva. Stárnutím populace a postupnou migrací do měst dochází k uvolňování domů a usedlostí. Na vesnici přichází nový, ryze český fenomén, chalupaření. Mnoho obyvatel měst si pořizuje venkovská stavení, kde tráví volné dny na konci týdne nebo využívá k individuální rekreaci během dovo-

Obr. 14: Celkový pohled na Kněžičky

lené. Rozvoj chalupaření jistě souvisí i dusivým prostředím normalizace, kdy se rodiny a lidé uzavřeli do svého soukromí.

Jiným problémem, který vyvstal v druhé polovině 20. století, je migrace přechodná, kterou myslíme pravidelné dojíždění do zaměstnání mimo obec. Do té doby nepřilíhla vídaná věc, že by člověk jezdil za zaměstnáním i třeba několik (někdy dokonce desítek) kilometrů vzdáleného centra, se stala věcí zcela běžnou téměř pro třetinu zaměstnaných lidí.

Politické a společenské změny v zemi po listopadu 1989 vedly i na Nymbursku a Poděbradsku k zásadním vlastnickým změnám a k obnovení tržní ekonomiky. Prakticky všichni majitelé zrestitulovali své, kdysi združstevněné pozemky. Většina z nich své polnosti pronajala jednotlivým zemědělským společnostem, vzniknuvším transformací bývalých JZD. Část zemědělců hospodaří sama, někteří se spojili do sdružení soukromě hospodařících rolníků. Vznikají drobné provozovny, mající mnohdy charakter rodinných dílen a obchodů.

Vývoj obyvatelstva mikroregionu v letech 1850 – 2002

Obec	1850	1900	1950	2002	Obec	1850	1900	1950	2002
Běrunice	461	909	595	459	Nová Ves	142	157	109	16
Běruničky	396	212	148	79	Chroustov	384	531	345	175
Slibovice	105	217	97	47	Dvořiště	171	180	96	21
Velké Výkleky	330	485	333	221	Kněžice	952	834	597	384
Vlkov nad Lesy	135	302	184	80	Dubečno	276	276	179	38
Dlouhopolsko	228	481	405	222	Osek	260	296	212	66
Chotěšice	486	661	432	191	Kněžičky	285	437	356	183
Břístev	281	257	138	31	Sloveč	371	628	489	358
Malá Strana	91	120	77	26	Kamilov	175	206	123	54
Nouzov	156	309	218	63	Stříhov	386	494	304	117

Vesnice

Struktura vesnic v naší oblasti souvisí jednak s jejich původem (dobou založení), jednak jejich vývojem. Přirozeným centrem vsi byla vždy návěs. Původně nepravidelná shluková sídliště doby románské je zřejmě neměly, vlastní návěs se konstitovala ve vrcholném středověku.

Na návsi stávaly důležité budovy, kostel, kolem kterého se do josefinské doby rozkládal hřbitov často oddělený zdí (např. Kněžice, Chroustov, Chotěšice - kostel však stojí trochu stranou) nebo alespoň kaplička či zvonička, z profánních objektů pak kovárna, pastouška, obecní studna, v 19. století škola. Po první světové válce vyrostly na nich pomníky padlým. Zde se odehrával život obce, konaly se zde lidové (kupř. zde stávala májka) a náboženské (Boží Tělo) slavnosti, scházeli se sousedé k hovorům atd.

V naší oblasti lze vyznat několik tvarových variant, nejčastější je čtyřúhelníková forma - buď v půdorysu obdélníku (Běrunice, Dlouhopolsko, Dvořiště, Chotěšice, Kněžice, Kněžičky, Nová Ves, Malá Strana, Velké Výkleky, Vlkov nad Lesy), vyskytuje se i s rybníkem (Kamilov), nebo lichoběžníku (Dubečno, Nouzov, Sloveč), někdy nepravidelný (Stříhov), u několika vsí je pak návěs trojúhelníková (Běruničky, Břístev, Chroustov, Osek).

Obvod návsi lemovaly většinou statky, chalupnická a zahradnická stavení tvořila samostatné okrsky, často ve vedlejších uličkách. Nebylo to však striktní pravidlo. Dlouhou dobu měly venkovské usedlosti tzv. štítovou orientaci staveb k řídicí ose návsi či ulice. Tato zástavba, spočívající v řazení prostor i staveb do hloubky dvora, byla od druhé poloviny 19. století narušována okapovou orientací nově budovaných domů (tzn. stavby se otočily o 90 stupňů). Ve všech vsích je však původní řazení domů dodnes patrné.

Obr. 15: Návěs na Dlouhopolsku, v popředí zamrzlý zpola vypuštěný rybník

Vesnický dům

Vývoj vesnického domu prošel spletitou cestou. Původně naši předkové žili v zemnicích, zahloubených chatách, jejichž střechu nad okolní terén zvedala kúlová konstrukce. Stěny pak tvořil dřevěný rošt, vyplétaný pruty, omazané jílem. Od 12. - 13. století se domy začínají zvedat vzhůru. Venkované používají dřevěné roubené srubovité konstrukce, jejichž spáry vyplňují vymazávkou z hlíny a plev (oba typy staveb, samozřejmě jednodílných, známe z archeologických výzkumů, např. ze Stříhova). Topeniště bylo umístěno přímo v obytné prostoře, jednalo se většinou o otevřený oheň, z něhož kouř stoupal volně vzhůru, prostupoval částečně střechou a byl odváděn dýmným otvorem ve štítu.

Během 16. století se vyprofiloval v našich oblastech trojdílný komorový přízemní dům. Byl stavěn buď z otesaných trámů (trhanic), z materiálu, který poskytovaly místní lesy, tj. dubového dřeva, nebo z nepálených cihel, truplů (vepřovic), které se vyráběly z hlíny, smíchané s plevami nebo řezankou. Střechu kryly slaměné došky či dřevěné šindele, později pálené tašky. Hluboko předsazený (i více než 1 m) štít se skládal z prken, různého uspořádání, které vytvářelo mnohdy malebné lomenice, jež byly zdobeny prořezávkami s rostlinnými (oblíbený čtyřlístek) nebo jinými dekory (kalich). Štít byl někdy spojen se zemí dřevěnými různě profilovanými sloupky (podsín - dnes např. v Dubečně).

Od návsi nebo ulice odděloval domky prkenný plot, který prolamovala dvířka a na sloupcích zavěšená dvoukřídlá vrata. Mezi plotem a vlastním domkem bývala malá, vesměs květinová předzahrádka. Po záhrobcí (zápraží), krytém před nepohodou přetaženou střechou, se přicházelo do domu.

Vstupní prostora (sín) oddělovaly od záhrobce horizontálně rozdělené (kvůli větrání a hlavně lepšímu tahu komína) dveře. Od 16. století se topeniště přestěhovalo právě sem, zde bylo umístěno ohniště (původně otevřené - černá kuchyně). Ze síně se přikládalo do pece, která pak vyhřívala vlastní obytnou prostorou. Kouř odváděl zděný komín.

Ze síně se pokračovalo do místnosti, kde probíhal život venkovské rodiny. Žil zde hospodář se ženou a dětmi. Původně se nazývala jizba, poté co se však prosvětliila přenesením topeniště do síně a kouře do komína, dostala název světnice. Byla hlavní obytnou prostorou vesnické domácnosti. Zde se lidé rodili, vyrůstali, žili, vařili (někdy i v síni), jedli, spali a někdy i umírali.

Ze síně se vstupovalo padacími dvířky do sklepa, dále pak někdy i do výměnku a do komory, umístěných zrcadlově ke světnici. Komora sloužila jako skladovací prostor, ale spaly zde kupř. dospívající dcery nebo návštěvy.

Na tyto prostory často navazoval chlév, do kterého se vstupovalo ze záhrobce. Půdorys vlastního dvora byl obdélníkový, naproti obytnému stavení stával špýchar, sloužící k uskladnění úrody, kurníky a další chlévy. Dvůr uzavírala průchozí stodola. Za ní se nacházela zahrada. Dispozice venkovských usedlostí byla pevná a dodnes je u většiny domů jasně patrná (někdy včetně špýcharu - Nová Ves, čp. 5).

Zvyklosti

Lidové zvyky byly téměř bez výjimky v minulosti provázané s náboženskými svátky. Prvním významnějším svátkem kalendářního roku byly Hromnice, kdy lidé nosili do kostela posvětit svíčky, které pak za bouřky měly chránit obydlí i úrodu. Po nich následoval sv. Blažej, spojený v lidovém léčitelství s ochranou proti nachlazení a krčním nemocem.

Před Popeleční středou se konaly masopustní průvody. Po vsi chodily různě vystrojené maškary (nevěsta, ženich, svatebčané, dráb, cikáni, mušketyři, pán se slečinkou), které svými kousky obveselovaly kolemjdoucí. Vděčnou byla dvojice medvědáře s medvědem nebo kominík, který všechny pro štěstí mazal sazemi. Průvod vybíral na večerní muziku, již končila doba veselí a začínal velikonoční půst. Masopusty byly pravidelným obyčejem ještě v první polovině 20. století (někdy pořádané místními spolky, které si tak vylepšovaly své rozpočty). Po druhé světové válce však pozvolna z většiny našich vesnic mizí (např. v Chroustově se poslední masopustní průvod konal ještě před válkou, v roce 1938, na Stříhově v r. 1947, v Nouzově r. 1948, ve Slovcí v r. 1957, v Běrunicích ještě v 60. letech). Jedinou vsí, kde se člověk může projít s masopustními maškarami a třeba být lapen, zavřen do pojízdné šatlavy a pak vykoupen dodnes, jsou Velké Výkleky. Tradičním masopustním jídlem byly smažené koblihy.

Předvelikonoční období trvalo 6 týdnů, každá z nedělí měla své jméno (pučálka, černá, kýchavná, družebná, smrtná, květná). Na smrtnou neděli se lidé loučili se zimou a vítali jaro. Pro Kněžice se zachoval popis slavnosti. Na vrbový kůl se přivázal došek, který se upravil jako ženská, oblékli ho do bílého oděvu, namalovali obličej. Průvod, který smrtku nesl, se vydal proti proudu potoka až na Beňovickou louku, kde byla studánka. Zde smrtku zapálili a hodili do vody. Dochovala se dokonce i říkanka, která vynášení smrtky doprovázela: „*Smrtonoško krkonoško, kdes tak dlouho byla, u studánky, u hladinky ruce jsem si myla. Smrt neseme ze vsi, nové jaro do vsi!*“

Obr. 16: Kovářská dílna v Chotěšicích

Jarní období směřovalo k pašijovému týdnu, jímž vrcholilo. Začínal květnou nedělí, kdy se nosili do kostela svěřit kočičky. Během týdne (vyjma pátku) se pekly jídáše, mazance, velikonoční věnce a beránek. Během svátků se také vařila zelená bylinková polévka a pekla nádivka (hlavička). Od škarredé středy ustával veškerý hospodářský život (vyjma starostí o zvířectvo) až do velikonočního pondělí. Na zelený čtvrtek se konaly zvláštní bohoslužby (jméno podle zeleného liturgického roucha), připomínající poslední večeři Páně, zároveň se na dva dny odmlčely zvony, které podle tradice odletěly do Říma. Tento den se doporučovalo sníst něco zeleného, aby byl člověk celý rok zdravý. Velký pátek byl pak dnem největšího smutku, provázený přísným půstem. Konal se celkový úklid a očista, vymetala se stavení, vše se omývalo v tekoucí vodě, aby zima a veškeré špatnosti odplavaly pryč. Věřilo se, že na Velký pátek se otevírají skály a kopce a lze z nich přinést poklad. Bílé sobotě dominovala podvečerní slavnostní bohoslužba, která začínala zvoněním. Nedělní Boží hod největším svátkem, slavilo se Kristovo zmrtvýchvstání. Nový život se spojoval s vajíčky jako symbolem života, nic se nedělalo, jen vařilo a krmil dobytek, ani nádobí se nemýlo. Pondělní pomlázka je velmi starým zvykem, který se jako jeden z mála udržel až do současnosti. Její průběh se přfliš, kromě samotného obsahu koledy, nezměnil. Spočíval a spočívá v pomlazení děvčat vrbovými proutky, koho se proutek dotkne, tomu předá svoji čerstvou jarní sílu. Chlapci pak jsou obdarováni malovanými vajíčky. Pro zdejší kraslice byla typická střizlivá výzdoba. Bohaté zdobení, známé dnes, je moravského původu, kdy se sem na přelomu 19. a 20. století dostaly slovácké kraslice, prodávané na jarních trzích ve městech.

Mezi další svátky, jež se udržely dodnes, patří zejména pouti, slavené v každé obci jinak – vždy záleží na zasvěcení tamního kostela určitému světcí, nebo připomínka filipojakubské noci (ze 30. 4. na 1. 5.), která byla pro naše předky spjata s kouzelnými a čarovnými praktikami. Jejich pozůstatkem je dnes v každé vsi obvyklé pálení čarodějnic. V květnu se také odehrávaly máje. Konaly se první nebo druhou květnovou nedělí. V sobotu večer místní chlapci přivezli smrk, kterému oloupali kmen, korunu ozdobili fábory a věncem. Na návsi májku vztyčili, u jednotlivých chalup, kde byla dospívající dcera pak malé břízky, a do rána hlídali. Druhý den po vesnici chodil průvod s muzikou a u každé dívky se tancovalo. Máje končily večerní taneční zábavou pod májkou, později v hospodě. V současnosti zůstal jen zvyk stavět malé májky u jednotlivých stavení.

Během léta se střídaly další lidové a náboženské svátky, spojené s různými zvyklostmi (Boží Tělo, dožínky, posvícení - slavení výročí vysvěcení kostela v dané obci atd.). Poté následoval podzim, spojený s velkým množstvím předvánočních zvyků, které se do velké míry dodržují až do současnosti.

Advent a vánoce

Výroční den sv. Martina (11. 11.) býval předělem v hospodářském roce. Končil čas starostí o úrodu i pastva a čeled' mohla odejít ze služby. V ten den hospodyně pekly martinské rohlíky - podkovy, které prý ztratil kůň sv. Martina. Bývaly plněné řepnou

Obr. 17: Původní gotický kostel sv. Jana Křtitele na Vlčkově nad Lesy

nebo makovou nádivkou. Tradičně se pekla i martinská husa, kterou snědla rodina společně s čeledí. V tento den se uzavíraly smlouvy s obecním pastýřem, spojené s oslavou zvanou „martinská sýpka“ nebo „bejkova svatba“.

Na svátek sv. Kateřiny (25. 11.) se mnohde dodržoval zákaz práce se vším, co mělo kola (mlýny, povozy, kolovraty). Konaly se také poslední taneční zábavy před adventem, často hodně rozpustilé, aby si lidé ještě užili veselí před nadcházejícím postním obdobím. Bylo také více času na domácí práce, připravovaly se zásoby na zimu, sušilo se ovoce. Lidé se scházeli k draní peří, přástkám a sousedskému besedování.

Poslední čtyři neděle před vánocemi jsou spojeny s adventem, který provázel půst a mnohé zákazy. Každé ráno se chodilo do kostela na bohoslužby zvané roráty. V ranní tmě se používaly zvláštní svíčky, stočené do tvaru košíčku, věnečku nebo knížky.

V předvečer svátku sv. Barbory (4. 12.) chodily v některých vesnicích po domech „barborky“, děvčata zahalená do prostěradla, s rozpuštěnými vlasy a z košíku podělovaly ovocem a sladkostmi hodné děti. Zlobivým dětem hrozily metlou. Toho dne se řezaly trešňové větvíčky, které se daly v teple do vody. Podle nich svobodná děvčata věštila - když do Štědrého dne vykvetou, do roka je čeká svatba.

Už od středověku jsou známy před svátkem sv. Mikuláše obchůzky mikulášských masek po vesnicích. Hlavní osobou byl „Mikuláš“ v papírovém biskupském ornátu s mitrou a dřevěnou berlou. Provázeli ho andělé, čerti i další maškary. Mikuláš měl krátký proslov k hospodáři, aby dobře pečoval o děti a ty pak za odříkání modlitbičky dostaly odměnu - křížaly, perník atd. Kde nechodil Mikuláš, byla nadílka jen do punčochy, dávané večer za okno. Na mikulášských trzích se prodávalo zvláštní pečivo

z marcipánového nebo kynutého těsta, představující Mikuláše, čerta, mimino, různá zvířátka, ale i všelijaké pletence a věnečky. K dostání byly i jednoduché hračky - zvířátka a různé figurky z hlíny, papíru a textilu. Oblíbené byly i figurky čertů ze sušených švestek a jiného ovoce, ozdobené metly a stavbičky. Dětem, které se chystaly do školy, koupila maminka marcipánovou tabulku s abecedou.

Na svátek sv. Lucie (12. 12.) platíval přísný zákaz příst. Mládenci i děvčata se převlékali za „lucky“ do prostěradel a se zamoučňenou tváří chodili po domech. Pokud zastihli hospodyni, že přeđe len nebo dere peří, vrhli se na její dílo a zničili je. Také kontrolovali, zda je ve světnici nebo v komoře pořádek, a peroutkou „smýčili“ pavučiny. V některých vesnicích chodily „lucky“ strašit zlobivé děti. Dřevěným nožem hrozily, že rozpárají břicho každému, kdo by se v adventu nepostil.

Všichni se již připravovali na Vánoce. Štědrý den byl posledním dnem půstu. Večer býval opředen zvláštním kouzlem. Od pradávna byl tento den spojen s počátkem nového roku, který má-li být dobrý, musí se i dobře začít. Proto se lidé obdarovávali, připravovala se hojnost jídel (obyčejně „devatero“ a stůl zůstával prostřen po celou noc), začínaly se některé práce, předpovídal se osud i příští úroda. O všech štědrovečerních úkonech se věřilo, že přivolají úspěch v příštím roce, ochrání zdraví i majetek a pomohou odkrýt tajemství budoucnosti, smrt, svatbu a odchod z domova.

Dodnes se o Štědrém dnu provádějí pro zábavu některé z nepřeberného množství starých lidových praktik a věšteb (krájení a loupání jablek, lití olova, házení polínek nebo střevců, štěkot psa za humny, plovoucí svíčky v ořechových skořápkách aj.).

Mnoho zvyků a obyčejů, prováděných o Štědrém dnu, souviselo s představou o dobrém počátku a průběhu příštího hospodářského roku. Na štědrovečerní stůl se kladlo ode všech plodů, aby se hodně urodilo, „budily“ se a ovazovaly slámou ovocné stromy, aby nesly hodně ovoce, hospodyně sypala drůbeži do obruče, aby se jí neroz-bíhala aj. Po štědrovečerní večeři se musely všechny drobečky smést a zakopat pod ovocné stromy. Rybí kosti patřily do ohně. Do studny se házela jablka nebo ořechy, aby bylo napřesrok dostatek čisté vody.

Vánoční stromek se objevuje na vesnici ve větší míře až po I. světové válce. V rolnických a domkářských rodinách byl ještě dlouho potom považován za přepych. Nadílkou pro ty nejchudší byla už svátečnější večeře a po ní trochu sušeného ovoce, jablek a ořechů. Štědrovečerní jídelníček se mnoho nelišil od všedních dnů. Musela stačit česnečka, krupicová kaše nebo „černý kuba“. Přilepšením byla bílá káva a „pe-civálky“ (buchtičky s mákem, přelované mlékem) s medem nebo sirobem a vánočka.

Slavení vánočních svátků v rodinách bezzemků a zemědělských dělníků se odlišo-valo ještě na počátku století od selského prostředí. O Štědrém večeru se scházela celá rodina ke společné večeři, o něco lepší než ve všední den. Ryby, kromě plevelných, bývaly vzácností. Dnes tradiční rybí polévka a smažený kapr se na vánočním stole objevují až během první republiky. Kapr se jedl nejprve s brambory, později s jedno- duchým salátem z brambor, cibule, okurek a trochy mléka.

Jedinou vánoční výzdobou v katolických rodinách se stal malý papírový betlém. Přesto pamětníci rádi vzpomínají, že v ten den i ve skrovných podmínkách všechny

provázela radost z mála a dobrá pohoda. Hodně záleželo na tom, k jakému náboženství se rodina hlásila. V evangelických domácnostech se vánocům nepřikládal tak velký význam a slavily se mnohem skromněji.

K vánočním svátkům neodmyslitelně patřilo koledování. V některých zdejších vesnicích chodili o Štědrém dnu před večerí koledovat obecní pastýř se ženou, „slouha“ nebo ponocný. Vytrubovali nebo práskali bičem a dostávali výslužku od štědrovečerní večere a něco na zahřátí. Pro koledu si chodili také koledníci z příbuzenstva nebo z rodin, které poděkovaly ve statcích nebo větších chalupách. Někde chodili odrostlejší chlapci s betlémem, přestrojení za anděla a tři pastýře a předváděli veršované scény. Hlavním koledním dnem byl však svátek sv. Štěpána, kdy chodily koledovat hlavně chudé vesnické děti. Zpívaly při tom známou štěpánskou koledu a za to si vykoledovaly drobné peníze, ovoce, kousek vánočky, cukroví.

Svátkem sv. Tří králů končilo vánoční sváteční období. Ten den obcházeli kněží s ministranty nebo kantoři s žáky dům za domem, vykuřovali kadidlem a kropili svěcenou vodou. Pak psali nade dveře K + M + B a za to byli odměňováni. V barokní době byly mezi prostým lidem oblíbené divadelní hry o narození Krista a příchodu Tří králů. Odtud se dostaly do lidové tradice některé písně a přání. Ty pak prozpěvovali tři chlapci v jednoduchých maskách s papírovými korunami, když obcházeli po staveních jako koledníci. Na Tří krále se zpravidla odstrojovaly stromky a uklízely betlémy.

Obr. 18: Náves ve Dvořišti se zvoničkou

Lidová strava

Původ krajových lidových jídel musíme vždy hledat v plodinách, které lidé pěstovali nebo dokázali sbírat v dané lokalitě. Pro středověk proto byla v naší oblasti typická jídla z obilnin (chléb, kaše, placky), doplněné místním ovocem (jablka, hrušky, švestky, třešně, višně) a zeleninou (cibule, česnek, mrkev, zelí), popřípadě masem nebo luštěninami.

Od druhé poloviny 18. století vyřešila vyživovací problémy nově v masovém měřítku se rozšiřující plodina. Díky pěstování brambor skončily ve střední Evropě občasné hladomory. Brambory se staly základem stravy venkovského lidu. Obilniny nezmizely ze stravovacího koše, neměly však již tak naprostou dominantní úlohu jako dříve.

V pravdě každodenním jídlem, často i snídaňovým, byly polévky. Kromě dodnes běžných (bramborová, krupicová – někdy nazývaná krejčovská, černá – zabijačková, trdlivka nebo oukrop – jednoduchá česnečka, kdy se česnek se solí zalije horkou vodou, kroupová, uzená) vařily se polévky často s velmi poetickými názvy - couračka - kyselé zelí a brambory v kyselém mléce nebo smetaně, kucvářka - rozkvedlané vajíčko ve svařeném mléce, zahuštěno moukou, praženka – arestantská (ve vodě se zavaří jížka a ochutí kořením), žebrácká (starý chléb se s kmínem rozvaří ve vodě) či hladká ančka – lída (ve smetaně se zavaří mouka , přidá jen kmín a sůl). Z dalších pak jmenujme alespoň mléčnou - kyselé mléko zahuštěné moukou, kyselo - žitný kvásek, zadělaný v mléce a mouce, pivní se zavařeným vajíčkem, na jaře byla oblíbená polévka z výhonků mladých kopřiv.

Nejběžnější přílohou byly brambory, ať už v mundúru (na loupačku), nebo jako pečenky (např. s tvarohem), oblíbené byly nejrůznější příkrmy z nich vyrobené - knedlíky, halušky (na rozdíl od slovenských se zde nastrouhané brambory promíchané s moukou a solí pekly na plotně), kaše, salapatky (tenké bramborové placky), šku-bánky (někdy i naslano s houbami nebo se škvarkami).

Brambory často doplňovaly nejrůznější omáčky - křenová, cibulová (zvaná také kamilovská), švestková (někdy s uzeným masem), rajská, koprová, houbová, známé i v současnosti. Dnes však už neznáme kocvářku (hustší varianta výše zmiňované polévky), kocvaru (šťáva ze švestek, lišila se od vlastní švestkové omáčky tím, že se do ní přidávalo napůl zapečené ovoce), kapalici (zahuštěná šťáva z jablek).

Venkovští obyvatelé se sytili i pokrmy nebramborového základu. Někdy se i dnes setkáváme s kosmaticí (bezový svitek), běžně pak s topinkami s česnekem. Dávno si už lidé nevaří kočičí tanec (kroupy s hrachem, česnekem a máslem), skočdopol (knedlíčky a brambory se smaženou cibulkou), chlebovou kaši nebo nepečou podplamenici (placky z chlebového těsta).

Oblíbená byla i sladká jídla – kuchmoch s mákem (pravý z jáhlů nebo nastavovaný z brambor), trpalky (vařené zkysané uvařené krupičné či bramborové těsto s perníkem), obálky (knedlíky se švestkami, popř. hruškami), metáčky (malé koláčky, které se házely o svatbě cestou do kostela zevlujícím známým – pečou se dodnes a trochu jinou

formou rozdávají), vánoční moučník – muzika (uvařené švestky, hrušky a křížaly sypané cukrem a skořicí). Od poloviny 19. století se staly velmi běžnými řepáky. Mnoho jídel pak bylo vázáno k jednotlivým obdobím a zvykům (koblihy o masopustě, jídáše na Velikonoce, černý kuba nebo jáhelník o Vánocích).

Maso (hovězí, vepřové, skopové, drůbež i ryby) bývalo na stole lidových vrstev jednou, maximálně dvakrát do týdne, většinou v neděli. Tradičním svatebním jídlem v Chroustově býval zajíc s černou omáčkou, připravovanou z rozinek a povidel. Oblíbené a typické pro naši oblast byly uzené jitrnice, polévané cibulovou omáčkou.

Samozřejmě nesmíme zapomenout na základní potravinu, kterou byl chléb ze žitné mouky. Přikusoval se k polévkám, jedl s masem, tvarohem i vyrobeným domácím sýrem nebo jen samotný s mlékem či kafem (vařilo se z cikorky – připravovala se doma z cukrovky nebo čekanky, později se kupovala). Pekl se doma, běžně se na chleba zadělávalo v neděli navečer a v pondělí se pak pekl. Musel většinou vydržet celý týden. S chlebem bylo spojeno mnoho lidových zvyků, nesměl se zadělávat na Květnou neděli, aby hospodyně nezapekla stromům květ. Než se zadělalo, označila se díže třemi křížky, aby správně vykynul, podobně i po vybrání těsta, aby se dobře upekl. Při samotném pečení si nikdo nedovolil vynést díži ze světnice, věřilo se, že by hospodář záhy umřel. Různé obyčeje byly spojeny i s krájením, na chléb se pak dělají před rozkrojením na spodní kůrce tři křížky, aby dlouho vydržel. Kdo vykrajoval střídu, krájel Pánu Bohu paty. Věřilo se také, že kdo nechá v chlebu zakrojený nůž, ten bude dlouho umíratí. Známe ještě další, vázaly se na přírodu, na lidské chování. O všech platí dodnes dochované úsloví, kdo se nesrovná s chlebem, nesrovná se s lidmi.

Vsi mikroregionu

Běřunice - 218 m. n. m.

První zmínku o vsi máme z roku 1354, kdy je připomínán Slavík z Běřunic (Slauonis de Bierouicz) jako patron zdejšího kostela. Běřunice jsou pojmenovány podle jejich původního majitele, jsou vsí Beruniců, tj. lidí Berúnových (Berún = rodinné pojmenování Bernarda). Během 14. století jejich vlastníci, vesměs drobná šlechta, vybudovali tvrz, vypálenou v roce 1429. V druhé polovině 15. století nad bývalým rybníkem Adámkem byla postavena tvrz (dodnes existuje pomístní název Na Zámečku). Její příkop a val byl patrný až do 19. století, kdy byly srovnány s okolním terénem a proměněny na obdělávané pole. Další majitelé, Martinicové, ves prodali Adamovi ml. z Valdštejna, který ji připojil ke svému dymokurskému panství.

V 18. století byly vysušeny okolní rybníky (Nouze, Adámek, Zmrhalík, Na Těšiteli, Boukalík, ad. - jejich jména dnes připomínají jen názvy polních tratí). Obec byla nucena vyměnit své pozemky s vrchností, která na nich vysázela les, jenž dostal jméno po dalším rybníku, Holička.

Dominantou obce je barokní kostel, jednolodní orientovaná stavba, jejíž počátky najdeme v polovině 14. století. Starý zchátralý chrám musel být v roce 1716 stržen a na jeho místě vyrostla stavba, která přístavbou lodi v roce 1790 dostala současnou podobu. Na konci 18. století byly Běřunice místním centrem náboženského blouzniveckého

Obr. 19: Návés v Běřunicích

hnutí deistů. Neúčastnili se církevních obřadů, zavrhovali Písmo svaté, uznávali jen „zákon přirozený, v srdcích lidských psaný“, nejvyšší autoritou pro ně bylo „světlo“ v sobě samých. Neuzavírali ani manželství, usedlost vždy zdědil nejstarší syn. Sekta byla zpočátku tajná, později pořádala i veřejné schůzky. Další deistické rodiny byly i ve Slovcích a jiných okolních obcích.

Z dalších památek lze ještě zmínit Madonu od chlumeckého O. Procházký z 19. století nebo kamenný kříž z roku 1812 od Václava Plecháčce z Horního Újezda.

K obci se váže hned několik pověstí. První se váže k jejímu názvu. Podle ní jméno vesnice pochází už od bájně kněžny Libuše, kdy měli místní odvádět do libického hradu meč a chléb, ale neodváděli. Libuše si povolala k sobě hospodáře a vytýkala mu: „Neberu nic od tebe!“ A od toho vzniklo jméno vsi. Další pověst se váže k lesu Holičce, kde podle ní bylo Perunovo božiště. Ves nedaleko pak dostala jméno Perunice. Podle jiné pověsti vedla z tvrze nad Adámekem dřevěná pavlač do běrunického dvora. V rybníce Karlovce šíval hastrman při lucerně boty. Pletl se i mezi koně na pastvině, jeden čeledín ho chytil od provazu z namočeného lýčí, klokočovou holí zkrotil a zavřel do stáje. Neopatrná selka mu dala omylem napít vody, načež kůň zmizel. Zůstal po něm jen včehet slámy.

Běruničky - 214 m. n. m.

První zmínka 1394

Ve 14. století byl majitelem Běruniček Dománek z Jíkve, který sídlil na zdejší tvrzi. Dománkové brzy zdejší ves ztratili, ale ještě v druhé polovině 15. se psali z Běruniček. Ves vystřídala řadu majitelů, až ji v roce 1534 koupil Jaroslav Kapoun ze Svojkova. Tvrz v té době již byla pustá. Jaroslav nebyl žádný svatoušek, zfalšoval cizí kšaft (závěť) ve svůj prospěch. Jeho podvod byl odhalen a byl jako defraudant v roce 1541 v Praze stát. Ferdinand I. daroval zabavený majetek jeho bratrovi Píramovi. Kapounové vlastnili Běruničky až do stavovského povstání.

Za aktivní účast na něm byla jejich zboží konfiskována císařem, který ves v roce 1623 postoupil Václavu Vchynskému ze Vchynic. Kinští Běruničky, se všemi pozemky a rybníky (Pazderný, Flašar, Čuperka) začlenili ke svému sousednímu chlumeckému panství. V místě někdejší tvrze postavili v roce 1787 hospodářský dvůr, který podléhal jejich velkostatku až do 20. století.

Na návsi na masivním dvoustupňovém podstavci je umístěn litinový kříž z roku 1857.

Slibovice - 220 m. n. m.

Ač by název sváděl k rozličné etymologii, Slibovice, původně Slivovice, byly vsí lidí Slívových, obyvatelé byli poddáni Slívovi (vl. jméno Slíva je odvozeno od staročeského slivo = přeneseně hlupec nebo opilý). Během 15. století došlo ke změně na Slibovice (analogicky – kluvat → klubat).

První zmínku o vsi máme doloženou v roce 1365. Stávala zde tvrz s poplužním dvorem. Ve 14. a 15. století připomínán rod ze Slibovic, později je zdejší ves spojována s rodem ze Skřivan. Burianu Slibovickému ze Skřivan za jeho účast na stavovském povstání propadla třetina majetku konfiskací. Slibovické panství, k němuž patřily nejméně od 16. století také Lovčice, Výkleky a Kněžičky, získal císařský vojevůdce Albrecht z Valdštejna, který je v roce 1627 prodal chlumeckému pánu Václavu Vchynskému ze Vchynic. Kinští v polovině 17. století postoupili panství strahovskému klášteru. 1697 je však získali zpět a přičlenili natrvalo ke svému dominiu.

V první polovině 19. století si od nich zdejší dvůr pronajal J. Kvěch, který zde začal experimentálně pěstovat cukrovku, kterou zásoboval cukrovar v Libněvsi. Největší rozvoj zaznamenaly Slibovice v druhé polovině 19. století, kdy zde mezi lety 1850 a 1898 fungoval cukrovar hrabat Kinských (sídlił v objektu zrušené kontribuční skýpky). Cukrovar vznikl při silnici mezi Běrunicemi a Lovčicemi přestavbou bývalého vrchnostenského špýcharu.

Ve vsi stojí od roku 1884 štíhlá zděná hranolovitá zvonička s malou stříškou, ve střední části nika s reliéfem zemského patrona sv. Jana Nepomuckého. Dále pak na čtvercovém soklu s výraznou novogotickou výzdobou masivní kamenný kříž s korpusem z roku 1877.

U stavení čp. 1 (asi 200 m východně od obce) lze najít památný strom, dub letní, jehož obvod je téměř 5 metrů, výška 16 metrů. Stáří stromu se odhaduje na 300 let.

Velké Výkleky - 209 m. n. m.

První zmínku o Výklekách máme z roku 1369. Původ jména je dodnes předmětem jazykovědného bloudění, z něhož nejpravděpodobnější vycházejí dvě varianty. Výkleky jsou činitelským jménem (jeho nositel je označen pole činnosti, kterou vykonává) od slova klekati, nebo souvisí se staročeským slovem klesk = křivý strom.

Dějiny této vsi jsou od počátku spojeny s nedalekými Slibovicemi (viz výše). V jejich okolí byly v 18. století vysušeny rozsáhlé rybníky (Vyklecko - 52 ha, Rytíř - 51 ha, V Plecích - 24 ha). Pozemky však byly dosti mokřavé, a proto nepřekvapí, že právě v okolí Výklek začaly v roce 1891 první pokusy s melioracemi v této oblasti.

Na návsi je na stupňovitém postamentu s reliéfem sv. Jana Nepomuckého umístěn jednoduchý litinový kříž s korpusem z druhé poloviny 19. století.

Jedna z polních tratí nese název V Drahoměřicích, drobná stopa po někdejší vesnici, kde roku 1414 nechal Jindřich ze Staré Vody nechal zapsat úrok farářů ve Slovcí. Naposledy jsou v pramenech Drahoměřice doloženy v roce 1458 jako ves úplně zničená.

Obr. 20: Panský dvůr ve Velkých Výklekách v místech někdejší středověké tvrze

Vlkov nad Lesy - 272 m. n. m.

První zmínka o vsi pochází z roku 1350. 1369 je uváděn jako Wlikow. Stával zde dvůr Vlka (Vlkův dvůr), což bylo ve staročeštině oblíbené mužské vlastní jméno. Pravděpodobně zde stávala i tvrz (nálezy ze šterkovny), ale určitě kostel. K jeho původu se váže pověst: Původně byl kostel stavěn v nedalekých Skochovicích, ale každé noci se objevila bílá kobyla, která veškerý stavební materiál, kámen, přivezla na blízké návrší ve Vlkově. Proto se místní obyvatelé rozhodli kostel svatého Jana Křtitele postavit zde. Nejedná se o pověst čistě místní, podobná je známa u různých kostelů, postavených na výrazném kopci.

V roce 1432 je již Vlkov spojen se Skochovicemi, s nimiž pak byl v roce 1521 připojen k pernštejnskému chlumeckému panství. Chlumecké dominium obdržel v roce 1611 Václav Vchynský ze Vchynic a Tetova, zakladatel chlumecké větve rodu Kinských.

Kinští také na konci 18. století postavili na okraji obce lovecký zámček, patrovou stavbu s mansardovou střechou, původně krytou šindelem. Kinští ho hojně využívali (V roce 1813 se zde narodil Oktavián Kinský). V roce 1895 byl změněn na myslivnu. Přes drobné pozdější úpravy se jedná o jednu z mála dochovaných dřevěných zámečkových staveb u nás. V obci se nachází již zmiňovaný kostel svatého Jana Křtitele, původně gotický, o jeho původu nejpozději z poloviny 14. století svědčí hlavně pečlivě lícované zdivo z vrstevnaté opuky i tvar presbytáře. V roce 1856 dostal součas-

nou novogotickou podobu, podélného půdorysu s trojboce uzavřeným presbytářem a mohutnou hranolovou věží (původní) s jehlanovou střechou.

K Vlkovu se váže také pověst o vlčím zpěvu. Kdysi dávno obývaly neprostopupné lesy, jež pokrývaly zdejší krajinu, smečky zuřivých vlků. Jejich řádění zanechávalo nenapravitelné škody především na ovčích stádech, a proto se zdejší obyvatelé snažili zabránit jejich rejdu. Jednou se jim podařil vskutku husarský kousek. Do nastražené jámy, v níž ležela zabitá ovce, spadl sám vůdce vlčí smečky. Ač se snažil, jak mohl, nedokázal se dostat ven. Téhož večera si zkrátil cestu přes les místní muzikant, který se do své vlkovské chalupy vracel z nedaleké vsi, kde hrál na posvicenské zábavě. Najednou však šlápl do prázdna a ocitl se v jámě tváří tvář hladovému mohutnému zvířeti. Louč se se životem, začal hrát na housle v naději, že ho zdejší obyvatelé uslyší a pomohou. Jeho zubatý společník nejevil zájem o snadnou večeři, naopak si lehl a zaposlouchal se do jednotlivých tónů, melodií a písniček, linoucích se ze šumařova nástroje. A milý muzikant hrál a hrál. Až brzy ráno je našel ovčák, jdoucí prohlednout jednotlivé pasti. Podal muzikantovi větev, aby po ní mohl vylézt z jámy. Vtom do té doby klidný vlk skočil po šumařovi. Nezaryl se drápy do jeho těla a nezakousl do krku, odrazil se od muzikantových zad, vyskočil z jámy a pelášil pryč. Od těch dob se prý žádní vlci v okolí Vlkova neobjevili.

Dlouhopolsko - 232 m. n. m.

Ves původně nesla název Dluhé pole (v roce 1389 je zmiňován Koblih de Dluhého pole), jméno vzniklo podle specifického typu plužiny, kterou tvořily dlouhé lány polí. V průběhu 15. století zanikla, na jejím místě vysázen les. Ves byla součástí hradištského panství (s centrem v Žiželicích). V roce 1534 ho spojil Jan z Pernštejna se svým chlumeckým dominiem. V roce 1571 byla vesnice obnovena, současný název Dlouhopolsko dostalo proto, že příponou -sko se označovaly osady, které zanikly a byly znovu založeny.

Ve vsi se kromě na místní poměry rozsáhlého rybníka a blízké obory nachází na pseudogotickém soklu kamenný kříž z r. 1867.

Ve zdejším rybníku byl hastrman, který chodíval do formanské hospody, stojící ve vsi při císařské silnici. V okolí Dlouhopolska se nacházelo rybníků více. Jeden z nich vynášel málo ryb, a proto jej překřtili na Nouzi. Z bažiny, na níž byl postaven jiný, se odpařovalo množství plochy, vypadalo to, že z volní hladiny se zvedá kouř jako z milíře. Nádrž z toho důvodu začali nazývat Dýmák. Kousek od vsi se po dobytí Chlumce nad Cidlinou v roce 1640 utábořilo švédské vojsko. Zpustlá soldateska notně trápila zdejší okolí a jeho nebohé obyvatele, jak bylo obvyklé za třicetileté války. Lesík, kde rozbili svůj tábor, nesl od té doby název U Švejckého hájku.

Nedaleko od vsi, směrem na Běrunice, se kdysi rozkládala ves s tvrzí a dvorem – Sedliška, někdy též jmenovaná Sedlišť. Je připomínaná po celé 14. století. Poslední zmínku o tvrzi i vesnici známe z roku 1488. Brzy poté sídliště zaniklo. Stopy po něm zakryly nánosy prachu času.

Na opačné straně dlouhopolského katastru lze dodnes najít pomístní lokality Na krchově a Ve Vančicích, jako poslední připomínku stejnojmenné vsi, připomínané poprvé roku 1394. V místech, kde Sviňský les kryje vrchol Báňského kopce lze vidět terénní stopy po obydlích kolem zasypané studny.

Obr. 21: Selská usedlost v Chotěšicích

Chotěšice - 213 m. n. m.

První zmínka o Chotěšicích pochází z roku 1199 v listině krále Přemysla I. Otakara, kde jsou uváděny jako Chotziecz.

Název Chotěšice etymologicky vyjadřuje místo, jehož obyvatelé byli poddáni Chotěšovi, tj. zdrobnělina od jména Chotěslav (Chotěšice = ves lidí Chotěšových).

Ve 14. století (1312) byla ves majetkem kláštera křížovníků - strážců Božího hrobu v Praze na Zderaze. Stávala zde tvrz, nedaleko dnešního zemědělského dvora na západním okraji Chotěšic. Existuje pověst, že z tvrziště vedla tajná podzemní chodba do nedalekého lesa Dubiny. Během 14. - 16. století měnila ves s tvrzí mnohokrát své majitele (Valdštejnové, Haugvicové z Biskupic). Pocházel odtud malíř Jiřík Orfus, uváděný jako rodilý z Chotěšic, autor miniatur ve graduálu královéhradeckého kostela svatého Ducha z druhé poloviny 16. století.

V roce 1617 je koupil od Heníka z Valdštejna hejtman královéhradeckého kraje Mikuláš Gestorf z Gerstorfu. Celé panství se skládalo z Chotěšic, kde se kromě tvrze nacházel i pivovar a poplužní dvůr, Malých Chotěšic (dnes Malé Strany), Bučevsi, Nové Vsi, Záhornic, Nouzova, Pouště a poplužního dvora ve Slavíkově. Gerstorf se však aktivně zúčastnil stavovského povstání (1618 - 1620). Zemřel sice ještě před

jeho porážkou, přesto jeho majetek postihly konfiskace (tabulka s jeho jménem byla dokonce pověšena na šibenici). Po krátké držbě Marií Magdalénou Trčkovou z Lípy Chotěšice koupil Jan Eusebius Khuen z Belassy, který je připojil ke svému dymokurskému panství.

V obci se nachází kostel Rozeslání svatých Apoštolů, připomínaný poprvé ve 14. století. V roce 1599 byl renesančně přestavěn. Během třicetileté války však zpustl, musel být obnoven (24. 3. 1666 jej znovu vysvětil pražský arcibiskup Arnošt z Harrachu). V letech 1746 - 1748 byl přestavěn po vzoru činěveského kostela. Poslední zásadnější stavební úpravy zde byly prováděny roku 1813. Barokní orientovaná stavba s pravouhlym presbytářem je v lodi plochostropá, presbytář pak skleneje česká placka. Dále se zde nachází socha Panny Marie, datovaná r. 1880, a kamenný kříž s korpusem.

Podle staré pověsti byly v nedalekém lese přinášeny oběti pohanskému bohu Perunovi. Pod jeho oltářem, který stál u obrovského dubu, ležela nádherná miska z ryzího zlata, na níž kladli staří Slované v čele s bájnou kněžnou Libuší dary a obětiny svému hromovládcí. Podle boha, jemuž byl zasvěcen oltář, na kterém kněží udržovali ke jeho cti věčný oheň, zdejší obyvatelé nazývali les V Pernách.

Břístev - 211 m. n. m.

Vznikla zřejmě na konci 13. století, v roce 1320 je uváděn Jaros de Briesty. Původně se jmenovala Břiestie. Byla vysazena na místě jilmového lesa, jak o tom svědčí i její název. Břest je staročeské pojmenování pro jilm.

Během 15. století zpustla. V roce 1594 je připomínán dvůr Bříství se dvěma osazenými

Obr. 22: Břístevská návěs rozježděná koly vozů

domy a třemi nově postavenými chalupami na dymokurském panství. V roce 1622 bylo Bříství připojeno k Rožďalovicím a poté ke křineckému panství hrabat Morzinů. Obec byla nadále rozdělena, druhá část patřila k kopidlanskému dominiu. Dymokurská vrchnost zase vlastnila zdejší rybníky. V obci se až do konce 60. let 20. století nacházela velmi vzácná památka lidové architektury - polygonální stodola (osmiboká) z druhé poloviny 18. století. Přestože již neexistuje lze zde najít řadu malebných roubených domků.

Podle pověsti stával nedaleko vesnice v polích mohutný a starý hrad, který vévodil širokému dalekému okolí. Když kolem táhl Jan Žižka z Trocnova se svými bratrstvy, vzal hrad ztečí, dobyl jej, zapálil a rozmetal. Dlouho poté ještě zdejší lidé nazývali tamní lokalitu Na Zámku.

Malá Strana - 214 m. n. m.

První zmínka o této obci, původně zvané Malé Chotěšice nebo někdy také Chotěšičky, pochází z roku 1528. ves byla vysazena na valdštejském panství na přelomu 15. a 16. století blízko centra dominia, prakticky jako nová část, jeho malá strana. Novou vesnici odděloval od vlastních Chotěšic rybník Netušil, ležela přímo proti nim. Na západ od ní se nacházel panský dvůr Slavíkov.

Ve vsi stojí na pseudogotickém soklu socha Panny Marie z roku 1876 (obnovená 1901 a nejnověji v roce 1996), pod níž lze v mělkých nikách vidět reliéf s Nejsvětější Trojicí vpředu a sv. Václavem a sv. Janem Nepomuckým po stranách. Naproti se pak tyčí kamenný kříž s litinovým Kristem a reliéfem P. Marie Bolestné na podstavci.

Asi 50 metrů od rybníka Slatinka stojí dvojice památných stromů, topolů černých (obvod jejich kmene kolem 4 m, výška 20 a 22 metrů, stáří zhruba 80 let).

Nová Ves - 219 m. n. m.

Vysazena, podobně jako Malá Strana, zřejmě Valdštejnů během 16. století na chotěšickém panství. Poprvé připomínána v roce 1590. S Chotěšicemi pak sdílela i svůj osud v 17. - 20. století.

Na návsi lze najít sochu Neposkrvněného početí Panny Marie od Fr. Zolmanna z Vojic z roku 1888, postavenou na pseudogotickém soklu, ozdobeném reliéfy sv. Petra a Pavla s tradičními atributy v rukou. Z obou stran podstavce je rámují postavy českých patronů, sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého. Nedaleko od mariánské sochy doplňuje náves masivní kamenný kříž s Kristem od Aloise Kofránka z Újezda z roku 1845. Na stupňovitém soklu kříže pak je umístěn reliéf Bolestné Panny Marie.

Z lidové architektury je nutné zmínit alespoň chalupu čp. 5 z počátku 19. století. Naproti této roubené přízemní stavbě komorového typu se dvěma komorami za sebou stojí roubený dvouprostorový špýchar. Kromě ní lze v obci obdivovat i několik dalších původních lidových domků, na nichž každého již z dálky upoutají malebné skládané štítové lomenice.

Nouzov - 205 m. n. m.

Ves vznikla v 16. století na chotěšickém panství. Původně zde byl vrchnostenský mlýn, kolem něhož pak byla postavena další stavení. Původně se nazýval Nová Ves (v roce 1583 zmínka o prodeji Nové vsi, jináč Nouzova), přejmenován pro bídu a chudobu zdejších obyvatel.

V katastru obce, která se skládá ze dvou částí – Nouzova a Malého Nouzova, se nachází řada rybníků, pozůstatků rozsáhlé rybniční soustavy na bývalém dymokurském panství (Komárovský, Vražda, Bílek, Rybníček), dotvářejících její malebnost. Při silnici na Dymokury stojí na čtvercovém soklu v životní velikosti a tradičním pojetí socha Jana Nepomuckého od Al. Klena z Vojic (1891).

Na hrázi rybníka Vražda lze najít několik památných stromů - hrušeň obecnou s obvodem kmenu přes 2,5 metru, výšce 11 m a stáří 130 let, dále pak dvojici asi 300 let starých dubů letních (obvod kmene přes 4 m a výška stromu 12 - 15 m). Zajímavou přírodní lokalitou blízko Nouzova jsou i zbytky přirozeného lužního lesa kolem Komárovského rybníka.

Před mnoha léty bloudilo světem množství vandráků, jež přezdívali „lajdáci“, lidé, k nimž se životní štěstí otočilo zády a museli se živit žebrotou. Přes léto si vystačili s noclehem ve stodole nebo pod kůlnami, zimě museli nocovat v nouzovské hospodě. Každé ráno vyráželi na svou žebrovou pouť, večer se s vyžebřenými penězi vraceli do místní hospody, kde je proměnili v kořalku. Když měli okolní vsi obchozené, odešli jinam, avšak vždy se po čase do Nouzova vrátili.

Obr. 23: Náves v Nouzově s hostincem v popředí

Chroustov - 248 m. n. m.

První zmínka - 1369

Ve 14. století spolu s Dvořištěm, Dubečnem a Osekem, v držení opatovického kláštera (klášter vypálen a zničen r. 1415). V roce 1436 Chroustov s ostatními obcemi zastavil císař Zikmund Havlovi z Dřevěnic. V majetku drobné šlechty jsou vsi až do r. 1497, kdy je získal do držby Vilém z Pernštejna. Po něm převzal toto zboží rod Kapounů ze Svojkova, který je prodal Trčkům z Lípy, kteří je připojili ke svému městeckému zboží. Spolu s ním prodali Trčkové Chroustov Marii Valdštejnové z Martinic, která je přičlenila do dymokurského dominia.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie je znám už ve 14. století. Původní dřevěný chrám byl v roce 1710 zbořen. 1710 - 1711 byla postaven znovu, ovšem léty 1780 - 1785 byl upraven do současné barokní podoby, jejíž fasádu bohatě člení řada říms a pilastrů. Kostel je jednolodní se segmentově uzavřený presbytářem. V roce 1890 proběhla poslední závažné změny, kdy byla dostavěna ještě věž.

Ve vsi lze vidět dvě plastiky: sochu Jana Nepomuckého v tradičním pojetí od V. Bydžovského z roku 1863, na podstavci s reliéfem sv. Václava, a sochu Panny Marie z roku 1887. V polích za vsí stojí pozdně barokní socha sv. Notburgy z roku 1796. Nad Chroustovem se zvedá návrší Na Kosteletě (298 m. n. m.), které je nejvyšším bodem mikroregionu. Místo bylo už od pravěku bohatě osídleno a lze k němu

Obr. 24: Náves s kostelem v Chroustově

dojít ze vsi alejí ovocných stromů a poté po lesní cestě. Podle pověsti tam původně stávala ves Chroustov s kostelem. Když byla obec přemístěna, převezli místní do nového kostela i staré zvony, jejichž zvuk se rozléhal do širokého okolí. Sousedé však měli strach, aby jim je páni z Prahy neodvezli pryč, proto zřídili u zvonice rybník, jehož hladina měla hlas zvonů tlumit. O proslavenosti zdejších zvonů svědčí i v první polovině 19. století sebraná lidová píseň Ty chroustovské zvony stejné hlasy mají.

V obecní studni žila bílá paní, občas se vynořila a třikrát ji obešla. Paní čas od času nějakou místní dívku stáhla. Ve vsi žila vdova, která měla jedinou dceru Rozárku. Jednoho dne našla matka svou ratolest sedět pod bezem. V očích dívky se zračil hluboký smutek. Matka se zeptala, co se jí stalo. Dcera jí odvětila, že jí bílá paní sdělila svůj ortel. Do tří dnů zemře ve studni. Matka nechala studnu zabednit prkny. Třetího dne večer se plačky rozloučila Rozárka s matkou a odešla. Ráno ji pak lidé našli ležet mrtvou na zatlučené studni se zkříženými rukama na prsou. Matka se rozběhla k pramenu a už jen viděla, jak bílá paní ji třikrát obešla a zmizela v hloubi.

Jiná příhoda se váže ke svatě Notburze. Jeden z hospodářů chtěl kdysi během žní jít v předvečer s čeledí sklízet obilí. Běžně se v předvečer svátku na poli nepracovalo, považovalo se to za hřích. Děvečka nechtěla hospodáři odmlouvat, měla však strach ze spáchání špatného skutku, proto sedlákovi navrhla, aby šli na pole. Domluvili se, že pokud srp vyhozený do výše spadne na zem, začnou žnout obilí. Zůstane-li viset ve vzduchu, půdou domů a obilí posekají až po svátcích. Hospodář s jejím návrhem souhlasil a již se smál pod vousy, jak vyzrál na čeled. Přišli s kosami a dalším nářadím na rozsáhlé pole pokryté zlátnoucím obilím. Děvče vzalo srp a mrštila srpem vzhůru. Div divoucí, nespadl, ale zůstal ve vzduchu viset. Na tomto místě postavili sochu světičky Notburgy, která nedrží v ruce nic jiného než srp.

Dvořiště - 237 m. n. m.

Dějiny obce se úzce odvíjejí s historií okolní vsi - Chroustova, Dubečna a Oseka. První zmínka pochází z roku 1436 ze zástavní listiny císaře Zikmunda. Obec Dvořiště vznikla na místě hospodářského dvora. O několika rybnících, ležících v okolí svědčí dnes už jen názvy polní tratí (U Hráze, U lávky, V Rybníce), totéž platí i o zdejších lukách a pastvinách.

Z poloviny 18. století pochází lidový kamenný kříž na hranolovitém soklu s profilovanými římsami. O sto let je mladší socha Panny Marie s reliéfem sv. Floriána na postamentu od Ferdinanda Kofránka z Vojic z r. 1851.

Kněžice - 223 m. n. m.

Původně stála na zeměpanských pozemcích, odtud pochází i jejich jméno - Kněžice, ves lidí knězových=knížete. V roce 1295 je znám Zdeslav z Kněžic, vznikla zde i tvrz, na které sídlila drobná šlechta (Mikeš, Přeč, Oldřich, Zbyněk z K.). Přímo pod ní ve vsi byl založen rybník Podtvrzník, který obec rozděloval na dvě poloviny.

Každá z nich měla dokonce svého rychtáře. Hráz rybníka byla rozvezena až na začátku 19. století (1810).

Před rokem 1415 získal Kněžice Jan Straník z Kopidlna, který se aktivně zapojil na husitské straně do pozdějších bojů, stal se sirotčím hejtmanem. Kopidlanští vlastnili kněžické panství, k němuž kromě zdejší vesnice, tvrze a dvora patřily také vsi Židovice, Záhornice a dvory Voděrady a Mezilesí, až do roku 1501, kdy je koupil Mikuláš ml. Trčka z Lípy. Připojil je spolu se Štítary ke svému králověměsteckému dominiu. S ním v roce 1587 přešly k dymokurskému panství.

Vesnice byla za třicetileté války úplně vypálena a všechna stavení byla opuštěna. V druhé polovině 18. století vzaly za své i rybníky v obci (Podtvrzník) a okolí (Kněžický - 72 ha a tři menší - Vosecký, Krčebník a lesní Beňovický). Na začátku 19. století zde vrchnost nechala postavit kontribučenskou sýpku pro dymokurské panství (existovala do r. 1863).

Uprostřed vsi se nachází kostel svatých Petra a Pavla, kde byl v roce 1359 ustanoven farář Jan Dobrohost z Turnova. V 16. století je připomínán dřevěný kostelík, přifařený k Městci Králové a přestavovaný v letech 1686 - 1688. V roce 1716 založila kněžna Marie Antonie Montecuculli faru, k níž přidělila i kantora. V letech 1774 - 1777 proběhla přestavba kostela do nynější pozdně barokní podoby s půlkruhově uzavřeným presbytářem a hranolovou věží. V roce 1790 knězičtí obyvatelé zakoupili na věž hodiny (1800 - prodány do Železnice, nové až 1852). Poslední úpravy proběhly v roce 1852, ze kdy pochází také nástropní malby v interiéru (J. Krátký).

Ve vsi stojí několik plastik, Jan Nepomucký z r. 1876, Panna Marie od Kofránka z Vojic z r. 1874 a svatý Václav z r. 1888 na pseudogotickém soklu s reliéfy Sv. Václava a Ludmily.

Nedaleko Kněžic se nachází zaniklé městečko (zřejmě hrazené) Beňovice. Centrem byla tvrz obehnaná příkopem, dodnes v terénu patrným.

Na přelomu 19. a 20. století byla ještě živá pověst o kněžické kněžně a záhorském rytíři. Rytíř Záhorský, který sídlil na hradě na Vondrově kopci (nedaleko Záhornice), se zamiloval do kněžny, která obývala hrad v Kněžicích. Kněžna jeho city opětovala, provdala se za něj a odstěhovala k němu na hrad. Když se o tom dověděl její někdejší zhrzený nápadník, vzal záhorský hrad se svým lidem ztečí. Záhorskému se podařilo uniknout, ale zhrzelec zajal kněžnu. Odvezl ji s sebou. Kněžna byla v novém svazku velice nešťastná, a proto svého únosce sprovodila pomocí jedu ze světa. Nyní již volná, vyslala na záhorský hrad. Byl však opuštěný. Oblékla poutnický šat a vydala se svého manžela hledat. Všude se vyptávala na osamoceného rytíře. Až přišla k rybníku, místní lidé jí vypravovali o poustevníkově, který se nedávno usadil na ostrůvku uprostřed a který chodil denně do vesničky ke kapličce zvonit. Čekala na něj a hned v něm poznala svého rytíře. Záhorský však ji odmítl, neboť se mezitím zapřísáhl, že zbytek života stráví v samotě. Kněžna se vrátila na svůj hrad do Kněžic, které po ní získaly jméno. Záhornice se pak slovou podle rytíře a vesnice u rybníka dostala jméno Poušť.

Další pověst se váže k pokladu kněžického rytíře. Když Žižka táhnul krajem, obořil se i na kněžickou tvrz a ves, obě vypálil. Kněžický rytíř, když se táboři blížili, nechal

Obr. 25: Kostel sv. Petra a Pavla v Kněžčích

své poklady svrhnout do rybníka pod tvrzí. Nikdo je nikdy nenašel, ani když Podtvrzník vysušili.

Kdysi dávno prořízl podvečerní jarní povětrí nad Kněžicemi zářivý blesk, provázený ohlušující ránou. Nebe bylo čisté, bez mráčku, a tak nikdo neměl nejmenší tušení, odkud se najednou vzal. Kromě dívky, která zahlédla sedět na roubení obecní studny prapodivné stvoření. Chlupaté, špinavé, v rozcuchaném hnízdě vlasů se rýsovaly rohy a kopytem tlouklo o zem. Byl to čert. Žádný z kněžických obyvatel jí nevěřil. Děvče však stále vedlo svou: „Byl to rarach!“ Na radu jednoho zdejšího starce vzalo růženec a hrst chlebových drobků. Holčička sypala drobečky před sebe a za stálých modliteb se přibližovalo ke studni. Zbytek drobečků hodilo na čerta. Zahřmělo a satanáš vyletěl celý divý do povětrí. Po návsi se rozprostřel zápach síry a dýmu. Dívčí tělo bezvlády padlo k zemi. Vojenský vysloužilce omráčené děvče vzkřísil chladnou studniční vodou. Druhý den za ranního kuropění šlo děvče ke zmíněné studni jako vždy pro vodu. Pustilo vědro dolů, vytáhlo nahoru, položilo jej do trávy. A najednou. Nevěřilo svým očím, leželo tam několik zlaťáků. Stačily na bohatou veselku.

Osek - 250 m. n. m.

Ves, vzniklá na mýtině, na místě osekaném, 14. století majetkem opatovického kláštera. Jméno Osek se poprvé vyskytuje v pramenech roku 1436 spolu s Chroustovem, Dubečnem a Dvořištěm (společné osudy až do 20. století), jako zástava císaře Zikmunda Havlovi z Dřevěnic. Po několikeré změně majitelů zakoupili Osek s celým královéměsteckým panstvím Valdštejnové a připojili ho k Dymokurům.

V 18. a 19. století byl Osek vyhlášený svými lidovými doktory, kteří pomocí přírodních léků, ale i nejrůznějších zaříkáadel léčili obyvatelstvo ze širokého okolí.

Ve vsi se nachází kromě sochy Neposkvrněného početí Panny Marie z konce 19. století a litinového kříže z r. 1849 také jedna z mála původních dochovaných dřevěných zvoníček (konec 19. století).

Zajímavou lokalitou je i Osecké polesí, kde lze najít vzácné a zajímavé druhy rostlin. Najdeme zde např. třemdavu bílou (*Dictamnus albus*), lilii zlatohlávka (*Lilium martagon*), růže galská (*Rosa gallica*), violka podivuhodná (*Viola mirabilis*), ostřice horská (*Carex montana*).

Dubečno - 222 m. n. m.

Obec vznikla, jak název napovídá, na místě dubového lesa. První zmínku máme dochovanou z roku 1372, kdy císař Karel IV. věnoval lán v Dubečnu opatovickému klášteru. Historie Dubečna je svázána s osudy Chroustova (a také Oseka a Dvořiště).

V polích směrem na Kněžice za vsí stávala na dekorativní postavci, členěném římami a střapci barokní socha Jana Nepomuckého z konce 18. století, která je nyní uchována na faře v Kněžicích. Ve vsi najdeme na hranolovém postamentu s reliéfem Panny Marie v kartuši masivní kamenný kříž s Kristem z roku 1767. Za zmínku stojí určitě i zdejší lidová architektura, jíž dominují vzácné chalupy z postavené truhlí (nepálených cihel) s podsíní na třech vyřezávaných sloupcích. Jednou z nich je domek čp. 18, pocházející zřejmě z počátku 19. století, který do ulice otevírá původní štít i sloupky. Podobných chalup najdeme v Dubečně více, bohužel však někdy už mají průčelí do ulice vyměněné v pozdější době (např. hned vedlejší čp. 19). Nic to však neubírá na jejich malebném vzhledu, který nás přenese o více jak 100 let nazpět.

Kněžičky - 227 m. n. m.

Ves lidí, kteří náleželi knížeti. Poprvé zmiňovaná v roce 1390, kdy zde sídlil Ivan z Kněžíček. Později vesnice s poplužním dvorem, ovčínem a mlýnem (dodnes název polní trati U náhona) součást slibovického panství, s níž byly přičleněny v roce 1627 ke chlumeckému panství.

Součástí obce je osada Kopicák. Na Kopicáku na přelomu 19. a 20. století pracovaly 2 cihelny, které zpracovávaly hlínu těženou v okolí. Poblíž Kopicáku se nachází stejnojmenný rybník, v jehož okolí se nacházejí slatinné zrašelinělé louky s bohatým výskytem vzácných lučních porostů a vlhkomilných druhů hmyzu. Kopicácký rybník s přílehlými lokalitami se nachází na území přírodní rezervace Žehuňská obora a tvoří jeho nedílnou součást.

Nedaleko od Kněžíček leží Žehuňská (dříve zvaná Chlumecká) obora. Patří k nejstarším v českých zemích. Založil ji arcikníže Ferdinand Tyrolský v roce 1562 na loukách, které patřily k Dlouhopolsku. Byla zřízena pro klisny a hřibata. Během třicetileté války zpustla. Až v roce 1719 ji nechal obnovit a oplotit hrabě Norbert

Obr. 26: Říšská silnice, procházející Kopičákem

Oktavián Kinský, vášnivý lovec, pro něhož zde chovali vysokou i černou zvěř. Oboru rozdělávaly tři základní osové komunikace a byla alejí spojena s chlumeckým sídlem hrabat Kinských. Druhá fáze budování obory je spojena s druhou polovinou 18. století a osobou Františka Ferdinanda II. Kinského. Jeho manželka Kristina z Lichtensteina zde nechala po roce 1760 postavit lovecký zámek (nazývaný Neugebau - Nové stavení). Zámek byl však v polovině 19. století přestavěn ve švýcarském tzv. nádražně-horském stylu, proto se z jeho barokní podoby mnoho nezachovalo. Západně od zámku stojí původní stará forštovna (dnes polesí), kde se pod romantickou fasádou skrývá původní barokní hmota se středním štítovým rizalitem a barokními šambránami oken.

Z původních bran obory je třeba upozornit na dvě. Hlavní vstupem do komplexu byla vždy Bludská brána, tvořená dvojicí vodorovně přepásanými kamennými pylony, završenými aliančními znaky hraběte Františka Ferdinanda a kněžny Kristiny a plastikami ležícího jelena a laně. O době vzniku brány nás nejlépe informuje letopočet vytesaný na vnitřní straně pylonu (1774). Nedaleko od ní stával dřevěný lovecký dům (Jägerhaus). Druhá brána, proti Kněžičkám, je tvořena dvěma pylony, podobného vzhledu jako na Bludech, ovšem zde jsou omítnuté. Jsou ukončeny plastikami, nalevo stojí římský voják s kuší, psem a trubkou, napravo stojící jelen.

V oboře dále stojí barokní kaple sv. Ferdinanda z poslední třetiny 18. století s výraznými klasicistními rysy. Vedle kaple s křížovým půdorysem stávala i poustevna. Kněžna

Kristina si toto místo velmi oblíbila, dokonce byla podle svého přání přímo v kapli v roce 1819 pohřbena. Nyní je kaple ve velmi zchátralém stavu a hrozí její zánik.

František Ferdinand zde nechal vysadit stádo vzácných bílých jelenů. Zdejší prostředí jim však příliš nesvědčilo, a tak je v roce 1830 prodal Josef Leopold Kinský Matyáši Thun-Hohensteinovi do jeho obory v Žehušicích, kde jsou chováni dodnes (jediný chov na světě). Na konci 18. století byl do obory přesunut chov koní z chlu-meckého hřebčince. V současnosti je komplex součástí lesního hospodářství rodiny Kinských.

V roce 1948 byla vyhlášena za chráněné území. Jeho rozloha činí 928,66 ha. Důvodem ochrany je zachování typické geobiocenózy dolního Pociidliní. Nejvýznamnější je souvislý porost dubů-špáků, skupiny stromů, majících v průměru 3 - 4 m a výšku kolem 15 m. Jejich stáří lze odhadovat na více než 150 let. Jde o nejmohutnější duby-špáky (*Quercus pubescens*) na území České republiky. Spolu s ním tvoří stromové patro dub zimní (*Quercus petraea*), hrušeň obecná (*Pirus communis*) nebo jablono lesní (*Malus silvestris*).

Na jižních opukových stráních nad Žehuňským rybníkem se vyvinul biotop teplo-milného lesostepního charakteru, s charakteristickými rostlinami hlaváčku jarního (*Adonis vernalis*), kozince dánského (*Astragalus danicus*), sasanky lesní (*Anemone sylvestris*), hořečku brvitého (*Gentianella ciliata*), vstavače nachového (*Orchis purpurea*) nebo ostřice Micheliovy (*Carex michelii*).

Třetím vzácným komplexem je biotop bažinný s typickým zastoupením pčchavy bažinné (*Sesleria uliginosa*), ostřici Davallovou (*Carex davalliana*), vstavačem širokolistým (*Orchis latifolia*), vstavačem bahenním (*Orchis palustris*) a vzácnou kapradinou hadím jazykem (*Ophioglossum vulgatum*).

Obora je také bohatým nalezištěm zkamenělin středního a svrchního turonu i bohatou lokalitou gastropodů, hmyzu nebo ptactva. Od 40. let 19. století je zde také chována mufloní a dančí zvěř.

Sloveč - 218 m. n. m.

Poprvé připomínána v roce 1278, kdy odtud byly brány desátky. Název obce souvisí s jejím majitelem, původně nazývána Slovek{j} (=Slovekova ves. Ve 14. století patřila klášteru křížovníků v Praze na Zderaze. Po husitských válkách v držení drobné šlechty a královské komory, Na začátku 16. století místní obyvatelé odvádějí dávky na brandýské komorní panství. Od poloviny 16. století je Sloveč součástí králové-městeckého panství a poté i dymokurského.

Kostel svatého Martina spravovali ve 14. století křížovníci. Během staletí zpustl, v roce 1711 byl postaven nový se dřevěnou zvonicí, ale i ten byl zbořen v roce 1772. Nynější stavba byla dokončena v roce 1886.

O okolní rybníky se staral vodník. Bylo ho možné spatřit v pravé poledne, kdy běhával po hladině rybníka Starý, proměněný jednou v býka, podruhé na sebe vzal podobu staré ženy, jindy naopak nádherné dívky.

Obr. 27: Náves ve Slovči se školou

Kamilov - 235 m. n. m.

Je v celém mikroregionu regionu nejmladší vsí. Nechal ji založit majitel dymokurského panství Camill Coloredo z Walsee roku 1768. Jde o obec, jejíž půdorys byl naplánován. Přímo v centru návsi se nachází kolem sochy sv. Jana Nepomuckého v tradičním pojetí z roku 1836 soubor památných stromů, lip malolistých (*Tilia cordata*).

V okolí se však nacházejí dvě středověké zajímavé lokality. Severně od obce ležely Voděrady, ve 14. století vesnice s tvrzí a plužním dvorem. Zanikla ve 20. letech 15. století. Přesto však existoval rod z Voděrad (Mikuláš z Voděrad se účastnil v roce 1440 krajského sjezdu šlechty v Nymburce, Vlaštěk z Voděrad pak s Jiřím z Poděbrad dobyl v roce 1448 nočním přepadem Prahu). V roce 1498 už ze vsi zbyl pouze dvůr, který patřil ke kněžickému panství.

Druhou lokalitou je Mezilesí, prvně zmiňované v roce 1318. Víme, že se zde v roce 1401 rozkládala vesnice, která pak byla o třicet let později připojena ke Skochovicím. V roce 1498 je Mezilesí už jako zpustlý dvůr připojeno ke Kněžicím.

Stříhov - 232 m. n. m.

Poprvé sice uváděn v roce 1571, ale osídlení je mnohem starší. Jméno napovídá, že zde ležel dvůr (Stříhův dvůr), patřící Stříhovi (mužské jméno odvozené ze staročeského

striga = čarodějnice). Nedaleko od dnešní obce ležela ve vrcholném středověku osada, jejíž stopy odhalil výzkum Polabského muzea 70. letech. Její obyvatelé žili v zahloubených i polozahloubených domech, stavěných ze dřeva, nezřídka na opukově podezdívce.

Na konci 16. století zde fungoval valdštejský hospodářský dvůr Na Stříhovech. V okolí leželo několik rybníků, většinou vypuštěných v 18. století.

Poblíž hřbitova stojí novogotická kaple Sedmiboletné Panny Marie se zvoničkou z roku 1908, kdy byla vztyčena nad barokní Pietou (1777). Ve vsi pak lze nalézt sochu Panny Marie od A. Khuna z Vojic z r. 1890, kamenný kříž od Kofránka z Vojic z r. 1897 a socha sv. Václava od J. Krouse ze Sobšic z r. 1906.

Ke Stříhovu se váže lidové vyprávění ze třicetileté války, kdy měla švédská soldateska oblehnout tvrz rytíře Stříha. Požadovali po majiteli tučné výpalné. Stříh se však jejich požadavkům vzepřel a začal bránit své sídlo. Strhla se prudká bitva, při níž obránci podlehl obrovské švédské přesile. Všichni v ní zahynuli, včetně svého vůdce Stříha. Všechny mrtvé pak pochovali u blízké cesty, spojující Prahu s Hradcem Králové. Na místě velkého krveprolití pak obyvatelé měli postavit nejprve kříž, později kapličku, zdejší poutní místo.

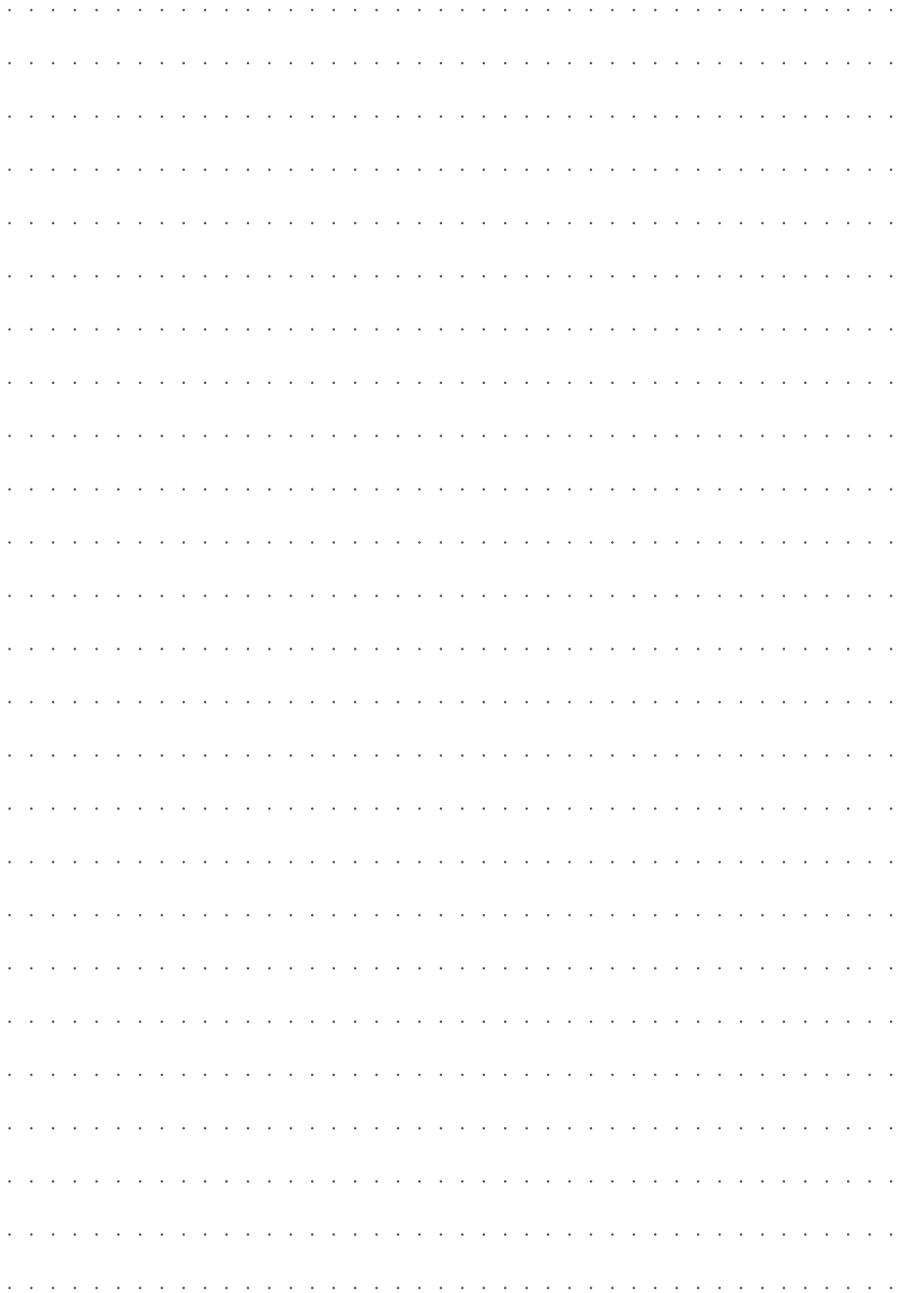
Jiná příhoda se udála později, v době utužování poddanských povinností. V malém domku na kraji lesa žila chudá vdova se synem. Správce dymokurského panství se snažil odvést do armády co možná nejvíce branců, neboť za každého vojáka dostával tučné provize. Vdovin syn Jiřík se také dostal do hledáčku vojenských pánů. Nechtěl svoji matku opustit na dlouhou dobu vojenské služby, který trvala i 14 let. Utekl proto do lesů, kde našel bezpečný úkryt. Zámecký pán se o tom dozvěděl a poručil, aby na zámek dovezli alespoň matku. Jiřík ze strachu o matčin život se přihlásil v Dymokurech sám. Neušel kruté pomstě panského správce. Nebohého chlapce přivázali mezi parohy mohutného divokého jelena, kterého pak vypustili do lesa. Jelen zdivočel a smýkal Jiříkem, až sám padl uštvaný a zahynul. Bohužel v té době opustila duše i tělo nešťastného mládence. Místní obyvatelé našli oba v lese a chlapce pochovali pod starým kamenným křížem.

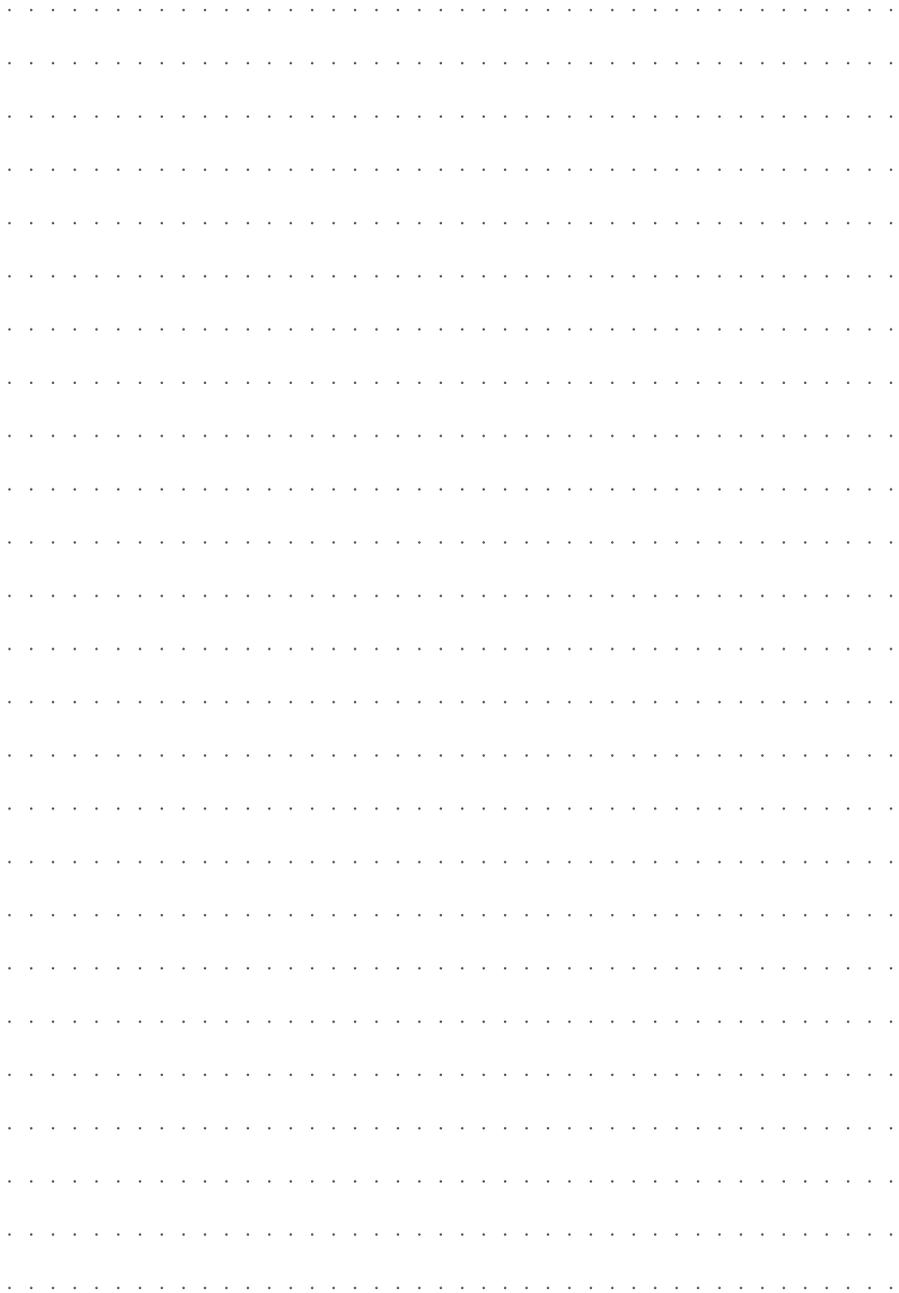
Soupis použité literatury

- Berní rula z roku 1954, ed. V. Pešák, Praha 1957
- Berní rula 1654. Popis Čech z roku 1654, sv. 1, 2, ed. K. Doskočil, Praha 1953 - 54
- Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618, Praha 1882 - 1883
- Církv, V.: Česká domácí švestka na Královéměstecku, VZP(Vlastivědný zpravodaj Polabí) 1962, č. 3 - 4, s. 43 - 44
- Církv, V.: Ovocnářství na Královéměstecku na počátku našeho století, VZP1965, č. 3 - 4 a 5 - 6, s. 76 - 78 a 112 - 115
- Církv, V. – Matoušek, J. - Šebek: Lokální ovocné odrůdy ve středním Polabí. Vinická jadernice, VZP 1961, č. 1, s. 8 - 10
- Čečetka, F. J.: Od kolébky ke hrobu. Lidopisné obrázky z Poděbradska, Praha 1900
- Čečetka, F. J.: Náboženská hnutí na Dymokursku a Chlumecku, Český lid 1901, s. 322 - 323, 340 - 343
- Čečetka, F. J. (ed.): Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl I. popisu politického okresu poděbradského. Práce učitelstva okresu, Poděbrady 1906
- Čečetka, F. J. (ed.): Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl III., část I. Místopis okresu královéměsteckého. Práce učitelstva okresu, Nymburk 1909
- Dudek, F.: Počátky řepného cukrovarnictví v Čechách, Příspěvek k hospodářským dějinám 30. a 40. let 19. století, Poděbrady 1973
- Dudek, F.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872, Praha 1979 v Čechách, Příspěvek k hospodářským dějinám 30. a 40. let 19. století, Poděbrady 1973
- Hrabětová, J.: Soupis památek okresu Nymburk, Poděbrady 1978
- Hrabětová, J.: Památky Nymburska, Poděbrady 1998
- Kárník, P. (ed.): Politický okres poděbradský ve dvacátém roce československé samostatnosti, Poděbrady 1938
- Konyvka, J.: Místopis politického okresu poděbradského, Poděbrady 1941
- Krolmus, V. S.: Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje a nápěvy, Praha 1874
- Kubálková, H.: Strava vesnického lidu ve středním Polabí, Poděbrady 1972
- Kubálková, H.: Vzácná památka lidové architektury na nymburském okrese – polygonální stodola v Bříství, 1966, č. 5 - 6, s. 68 - 72
- Kuča, K.: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocerlní, Hradec Králové 1995
- Kudrnáč, V.: Úplný adresář a popis politického okresu poděbradského. Okresy a města Poděbrady, Nymburk, Král. Městec a veškeré politické obce a osady, Turnov 1902
- Nováková, H.: Lidová řemeslná výroba na nymburském okrese, 1961, č. 2 - 3, s. 40 - 42
- Nováková, H.: Lidová strava na Poděbradsku, 1963, č. 3 - 4, s. 53 - 56
- Okres Nymburk. Chráněná příroda, Praha 1996
- Potměšil, B.: Několik poznámek o melioraci půdy v našem koutě okresu, 1963, č. 1 - 2, s. 7 - 8

- Potměšil, B.: Cukrovarské dráhy v našem kraji. Několik poznámek z historie, 1979, č. 5 - 6, s. 89 - 93
- Poznej a chraň přírodu našeho okresu. Sborník příspěvků členů aktivu státní ochrany přírody na okrese Nymburk (V. Ziegler ed.), Poděbrady 1981
- Profous, A.: Místní jména v Čechách, sv. I (1947), sv. II (1949), sv. III (1951), Praha
- Profous, A. – Svoboda, J.: Místní jména v Čechách, sv. IV, Praha 1957
- Příroda Nymburska a její ochrana, Poděbrady 1982
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1950 - 1970, Praha 1978
- Roubík, F.: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959
- Robek, A. – Svobodová J.: Kronika socialistické vesnice. Nymbursko a Poděbradsko, Poděbrady 1979
- Sborník vzpomínek a dokumentů o zakládání Jednotných zemědělských družstev v okrese Nymburk, Nymburk, rok vydání neuveden
- Sedláčková, H.: Nové doklady pravěkého osídlení na Královéměstecku, VZP 1974, č. 5 - 6, s. 116
- Sedláčková, H.: Pravěké hradiště u Oseka, VZP 1976, č. 5 - 6, s. 111 - 115
- Souček, Z.: 30 let SPR Žehuňská obora, VZP 1978, č. 1 - 2, 36 - 37
- Statistická ročenka okresu Nymburk a základních ukazatelů Středočeského kraje 1960 - 1967, Nymburk 1968 - 1969
- Statistická ročenka okresu Nymburk 1965 - 1971, Nymburk 1972
- Statistická ročenka okresu Nymburk 1986, Nymburk 1986
- Strategie rozvoje mikroregionu Mezilesí, 2002
- Šachl, J.: Chráněné a vzácné rostliny na Poděbradsku a Nymbursku, Poděbrady 1965
- Šachl, J.: Lidové názvy některých rostlin, ovoce a zemědělských plodin na Poděbradsku, 1968, č. 5 - 6, s. 77 - 83
- Šebek, S.: Ovocnictví na dymokurském panství v 80. letech 19. století, 1974, č. 1 - 2, s. 38 - 40
- Šebek, S.: Památné stromy v našem kraji, 1982, č. 1 - 2, s. 35 - 37
- Šebek, S.: Chráněné stromy na okrese Nymburk, 1986, č. 5 - 6, s. 117 - 118
- Šmilauer, V.: Osídlení Čech ve světle místních jmen, Praha 1960
- Štěpánek, L.: Polabské lidové stavby „v kožichu“ a „trhanice“, VZP 1976, č. 5 - 6, s. 108 - 110
- Štěpánek, L.: Jak ovlivňovalo Polabí formu lidového domu, VZP 1983, č. 1 - 2, s. 23 - 25
- Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, Praha 1993
- Turek, R.: Z pravěku Královéměstecka, VZP 1962, č. 5 - 6
- Turek, R.: Libice, knížecí hradisko X. věku, Praha 1966 - 1968
- Turek, R.: Liubuz Metropolis, Libice nad Cidlinou 1981
- Turek, R.: Slavníkovci a jejich panství, Hradec Králové 1982
- Tuzar, B.: Truhlice pověstí a starých příběhů okresu Nymburk, Lysá nad Labem 2003
- Ťukal, J.: Ekonomický prozkum zemědělské výroby politického okresu poděbradského, Praha 1936

- Vařeka, J.: Středočeská návěs se zvláštním zřetelem k oblasti středního Polabí na Nymbursku, VZP 1976, č. 3 - 4, s. 56 - 65
- Vinduška, J. a kol.: Historie a současnost podnikání na Nymbursku a Poděbradsku, Žehušice 2001
- Vinduška, J.: Vývoj územní samosprávy na Poděbradsku a Nymbursku v letech 1848 - 1918, VZP 2002, s. 158 - 170
- Vlček P. – Sommer, P. – Foltýn, D.: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997
- Voženílek, J.: Pozemková reforma v československé republice, Praha 1924

Sdružení pro Ekologii & Zemědělství

AREA viva - Sdružení pro ekologii a zemědělství je dobrovolným nevládním neziskovým občanským sdružením, vzniklým podle zákona 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění.

Organizace byla založena v dubnu 2001 za účelem podpory a propagace trvale udržitelného způsobu zemědělství a rozvoje venkova. Mezi aktivity sdružení patří organizace dobrovolnictví na ekologických farmách v České republice (WWOOF), pořádání vzdělávacích exkurzí pro žáky základních škol na ekologické farmy, také udržení kulturního rázu krajiny, uchování venkovských tradic a hodnot a zapojování veřejnosti do rozhodovacích a plánovacích procesů.

Kontakt:

AREA viva, Dubečno 50, 289 02 Kněžice

www.areaviva.ecn.cz

areaviva@quick.cz